

การเติบโต ความถดถอย และการฟื้นตัว ขบวนการนักศึกษาไทย¹ The Rise, Decline and Revival of the Thai Student Movement³

กนกรัตน์ เลิศชูสกุล²

Kanokrat Lertchoosakul⁴

---

¹ ขอขอบคุณ Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS) ในการสนับสนุนการจัดทำต้นฉบับเพื่อนำเสนอครั้งแรกใน Workshop programme “Youth Culture and Activism in Southeast Asia” วันที่ 18 ธันวาคม 2557 Orchard Hotel ประเทศสิงคโปร์

² อาจารย์ประจำภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ Special thanks to Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS) for support in preparing the 1st draft of this paper. It was first presented at the workshop programme “Youth Culture and Activism in Southeast Asia”, 18th December 2014, Orchard Hotel, Singapore.

⁴ Kanokrat Lertchoosakul, lecturer, Department of Government, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Pratumwan, Phayatai, Bangkok, Thailand 10330
email: kanokrat.l@chula.ac.th

บทกดย่อ

บทความชิ้นนี้ศึกษาปัจจัยการเติบโต ความถดถอย และการฟื้นฟูบทบาทขบวนการนักศึกษาในเมืองไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 จนถึงปัจจุบัน โดยอาศัยกรอบปัจจัยเรื่อง “ระบบการเมือง” ภายใต้ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement theory) ที่ใช้อธิบายบทบาททางการเมืองที่แตกต่างกันของขบวนการนักศึกษาในประเทศที่มีอุตสาหกรรมก้าวหน้ากับประเทศในโลกที่สาม สำหรับการเมืองไทยในช่วงทศวรรษ 2510 ภายใต้รัฐบาลเผด็จการทหาร โครงสร้างทางการเมืองไม่เอื้อให้ตัวแสดงทางการเมืองอื่นๆ ได้รับการพัฒนา ในขณะที่นักศึกษาเป็นชนชั้นกลางกลุ่มใหม่ที่มีทุนทางสังคมและการเมืองสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ จึงกลายเป็นพลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ในขณะที่ช่วงทศวรรษ 2520 – 2550 การเมืองไทยภายใต้บริบทการเติบโตของประชาธิปไตยและเสรีภาพทางการเมือง ทำให้เกิดการขยายตัวของพลังและสถาบันทางการเมืองที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลให้นักศึกษามีบทบาททางการเมืองน้อยลงโดยเปรียบเทียบ แต่หลังรัฐประหารในปี 2557 การเมืองไทยกลับสู่บริบททางการเมืองแบบเผด็จการ พลังการเมืองต่างๆ ที่เคยมีบทบาทก่อนหน้านี้ถูกควบคุมอย่างเข้มข้นโดยรัฐบาลทหาร นักศึกษาซึ่งมีสถานะพิเศษทั้งจากมรดกทางประวัติศาสตร์ และสถานภาพพิเศษของสถาบันอุดมศึกษา ทำให้ขบวนการนักศึกษากลายเป็นหนึ่งในพลังทางการเมืองที่สำคัญเพียงไม่กี่พลังที่ยังคงยืนหยัดต่อต้านระบอบเผด็จการทหาร

คำสำคัญ: การเมืองไทย ขบวนการนักศึกษา ประชาธิปไตย เผด็จการทหาร
รัฐประหาร 2557

Abstract

This article analyses the conditions affecting the rise, decline and revival of student activists in Thai politics since the 1970s until today. In this, the ‘political system’ of social movement theory is applied to explain differences between student movements in industrialized and Third World countries. The Thai political system under the military dictatorship of the 1970s, was not supportive of the development of diverse political institutions and actors. Meanwhile, graduate students were a new emerging middle class with greater social and political capital than other groups and therefore became a major force for political change. Between 1980 and 2010, the rise of democracy and political freedom enhanced the proliferation of new, powerful and effective political forces and institutions. The role of student movements subsided in comparison. Nevertheless, after the 2014 military coup d’état, Thai politics returned to authoritarianism. Earlier diverse political forces were controlled under the military government. Student activists, with special historical and political assets and the privilege of university status, became the very last powerful force to oppose the military regime.

Keyword: *Thai politics, student movement, democracy, military authoritarian government, 2014 military coup d’état*

เขาในฐานะภัยคุกคามที่สำคัญต่อระบบอบทหาร รัฐบาลทหารตอบโต้โดยใช้มาตรการต่าง ๆ ที่รุนแรงในการจัดการกับกลุ่มนักศึกษาเล็ก ๆ เหล่านี้อย่างเกินความเหมาะสม

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์พลวัตของขบวนการนักศึกษาในการเมืองไทยร่วมสมัย นับตั้งแต่หลังยุคเฟื่องฟู (ทศวรรษ 2510 และ 2520) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว บทความนี้จะพยายามตอบคำถามที่สำคัญสองประการคือ อะไรเป็นเงื่อนไขและปัจจัยที่จะอธิบายบทบาททางการเมืองที่ลดลงของขบวนการนักศึกษาหลังทศวรรษ 2530-2550 และเหตุใดหลังการรัฐประหาร 2557 ขบวนการนักศึกษาจึงกลับมามีบทบาททางการเมืองที่สำคัญในการต่อต้านระบอบทหาร

ในการศึกษาการเติบโตของขบวนการนักศึกษาที่ผ่านมามีการนำเสนอกรอบในการวิเคราะห์จำนวนมากเพื่ออธิบายปัจจัยที่ส่งผลต่อการเติบโต การขยายตัว ความสำเร็จ และล้มเหลวของขบวนการนักศึกษาในการเมือง ยกตัวอย่างเช่น 1) บทบาทของมหาวิทยาลัย ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวของการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ขนาด ที่ตั้ง ระบบการเรียนการสอน ในมหาวิทยาลัย วัฒนธรรมการแสดงออกทางการเมืองในมหาวิทยาลัย ที่ทำให้นักศึกษามีทุนในการเคลื่อนไหวทางการเมือง และประวัติศาสตร์ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองนักศึกษาในมหาวิทยาลัยในยุคก่อนหน้า ซึ่งก่อให้เกิดความคาดหวังที่สังคมมีต่อบทบาทของนักศึกษาในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง 2) สถานการณ์การเมืองและเศรษฐกิจ เช่น การขยายตัวทางเศรษฐกิจ (Altbach, 1984, p.637-38, 645-649; Altbach, 1991, p.249-250; Anderson, 1977; Luescher-Mamashela 2015, p.40-45; Prajak, 2012) 3) กระแสอุดมการณ์และบทบาททางการเมืองเชิงวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อนักศึกษา 4) การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี การจัดองค์กร และเครือข่ายพันธมิตรทั้งภายในและระหว่างประเทศในการต่อสู้ทางการเมือง (Altbach

1984, p.637-38, 645-649; Altbach, 1991, pp.249-250; Luescher-Mamashela, 2015, pp.40-45; Prajak 2012) 5) ลักษณะจิตวิทยา-สังคมของชุมชนนักศึกษา (socio-psychological nature of student community) 6) สถานะทางสังคมและชนชั้นของนักศึกษา เช่น สถานะความเป็นชนชั้นนำใหม่ทำให้นักศึกษาลุกขึ้นปกป้องผลประโยชน์เฉพาะหน้าของตน 7) การสนับสนุนจากพลังการเมืองนอกสภาอื่น ๆ เช่น ความสนใจของสื่อมวลชน (Altbach, 1984, pp.637-38, 645-649; Altbach, 1991, pp.249-250; Luescher-Mamashela, 2015, pp.40-45) 8) การตอบโต้จากรัฐบาล เช่นการใช้ความรุนแรงเพื่อปราบปรามขบวนการนักศึกษา ซึ่งอาจประสบความสำเร็จในระยะสั้น แต่ในระยะยาวการใช้ความรุนแรงดังกล่าวกลับเป็นสร้างกระแสความไม่พอใจและนำไปสู่การพัฒนาของขบวนการนักศึกษาในระยะต่อมา (Altbach, 1984, pp.637-38, 645-649; Altbach, 1991, pp.249-250; Luescher-Mamashela, 2015, pp.40-45; Wright 2001) 9) รูปแบบของระบอบทางการเมือง (Prajak, 2012; Teresa Wright 2001; Weinber & Walker, 1969)

เพื่อตอบคำถามวิจัยของบทความนี้ งานชิ้นนี้จะเลือกใช้กรอบวิเคราะห์ “ระบบทางการเมือง (political system or framework)” ภายใต้กรอบคิดเรื่องโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure) ของทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement theory) ซึ่งเสนอว่าระบบทางการเมืองเป็นตัวแปรที่สำคัญในการเปิดหรือปิดโอกาสในการเคลื่อนไหวทางการเมืองพลังทางสังคมต่าง ๆ (McAdam, 1996, pp.24-31) โดยเฉพาะภายใต้บริบททางการเมืองภายในประเทศที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดโอกาสและข้อจำกัดในการเติบโตหรือซบเซาของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (McAdam, McCarthy and Zale 1996, pp.2-3) โดยที่ผ่านมามีตัวอย่างงานหลายชิ้นที่ใช้กรอบนี้ในการอธิบายขบวนการทางการเมืองของนักศึกษาไม่ว่าจะเป็นงานต้นแบบที่สำคัญที่ Ian Weinberg และ Kenneth N. (1969)

ที่นำเสนอ รูปแบบที่หลากหลายในการทำความเข้าใจว่า อะไรคือคุณสมบัติของระบบการเมืองและความเชื่อมโยงระหว่างการเมืองกับการเมืองของนักศึกษาที่ควรพิจารณา ซึ่งต่อมาก็มิงานเขียนอีกมากมายที่ปรับใช้กรอบเรื่องระบบการเมืองในการวิเคราะห์ขบวนการนักศึกษาในหลายหลายกรณี เช่น Walker Philip G. Altbach (1984 และ 1991) ใช้กรอบนี้ในการศึกษาเปรียบเทียบขบวนการนักศึกษาในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้ากับประเทศโลกที่สาม งานของ Teresa Wright (2001) อธิบาย การเติบโตและผลลัพธ์ของขบวนการนักศึกษาในจีนและได้หวั่นจากระดับมาตรฐานความรุนแรงที่ระบบทางการเมืองมีต่อขบวนการนักศึกษาในแต่ละประเทศที่แตกต่างกัน นอกจากนี้งานของ Prajak Kongkirati (2012, pp.243-244) ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางการเมือง โดยเฉพาะเงื่อนไขความแตกแยกในหมู่ชนชั้นนำที่ส่งผลต่อการขยายตัวของขบวนการนักศึกษาไทยในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

งานชิ้นนี้เลือกใช้กรอบระบบการเมืองของ Philip G. Altbach (1984 และ 1991) เป็นแนวทางเบื้องต้นในการวิเคราะห์ เนื่องจากกรอบแนวคิดนี้พยายามอธิบายงานศึกษาเปรียบเทียบประเทศทั้งสองกลุ่มมีความสอดคล้องกับการวิเคราะห์การเติบโต ความซับซ้อน และการฟื้นตัวของขบวนการนักศึกษาไทย โดยเขาอธิบายความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร ในขณะที่ขบวนการนักศึกษาในประเทศที่ประชาธิปไตยลงหลักปักฐานแล้วกลับมีบทบาทน้อยกว่าซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงบริบททางการเมืองและผลลัพธ์ของขบวนการนักศึกษาไทย ในขณะที่งานของ Wright (2001) อธิบายว่าโครงสร้างระบบทางการเมืองและระดับความเป็นเผด็จการของรัฐเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการนักศึกษา

ในยุคทศวรรษ 2500-2520 ขบวนการนักศึกษาในประเทศไทย
อุตสาหกรรมเติบโตขึ้นในช่วง 2500 โดยประสบความสำเร็จจากการมีอิทธิพล
ทางอ้อม (indirectly) ต่อการผลักดันนโยบายระดับชาติบางอย่าง เช่น การ
สร้างความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสงครามเย็น และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต
ของผู้คน (life-style shift) และก็คืออย่าง ๗ ลดบทบาทลงในช่วงทศวรรษ 2510
ในขณะที่ขบวนการนักศึกษาในประเทศโลกที่สามกลับประสบความสำเร็จ
มากกว่า พวกเขาเป็นพลังหลักในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการล้มระบอบเผด็จการ รัฐบาลเผด็จการในประเทศ
โลกที่สามทั่วโลกมองพลังนักศึกษาในฐานะภัยคุกคามหลักและได้ดำเนิน
นโยบายจำนวนมากเพื่อขจัดพลังนักศึกษา แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ แม้ว่า
ขบวนการนักศึกษาในโลกที่สามจะมิได้ประสบความสำเร็จในทุกกรณี แต่โดย
เปรียบเทียบแล้ว พวกเขากลายเป็นพลังสำคัญทางการเมืองในระดับชาติ
มากกว่าขบวนการนักศึกษาในประเทศอุตสาหกรรม (ยกเว้นกรณีนักศึกษาใน
ประเทศฝรั่งเศสในปี 2511) ปรากฏการณ์ความสำเร็จและความเข้มแข็งของ
ขบวนการนักศึกษาในประเทศโลกที่สาม ตรงกันข้ามกับคำอธิบายทั่วไปที่มอง
ว่ายิ่งประเทศเป็นประชาธิปไตยและมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น กิจกรรมทางการเมือง
ของกลุ่มพลังต่าง ๆ น่าจะยิ่งเติบโตขึ้น (Altbach, 1984, pp.637-639;
Altbach, 1991, pp.250-251)

ในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว Altbach เสนอให้เราพิจารณา
ความสำเร็จและความอ่อนแอของขบวนการนักศึกษาในที่ต่าง ๆ ผ่านกรอบ
“ระบบทางการเมือง (political system or framework)” โดยในประเทศโลก
ที่สามที่มีลักษณะระบบทางการเมืองแบบเผด็จการหรือประชาธิปไตยที่ไม่มี
เสรีภาพ มักไม่ค่อยมีสถาบันทางการเมืองที่เข้มแข็ง ไม่มีตัวแสดงอื่น ๆ ที่มี
ความสามารถมากพอเพื่อแข่งขันทางการเมืองกับอำนาจรัฐ ประเทศโลกที่สาม
ไม่มีระบอบรัฐสภาที่มีประสิทธิผลหรือบางประเทศไม่มีเลย พลังทางการเมือง

เมืองอื่น ๆ ก็อ่อนแอ หรือขาดความสามารถในการแข่งขัน เช่น สื่อมวลชนที่อ่อนแอ สหภาพแรงงานและกลุ่มคุ้มครองผู้บริโภคที่ไม่มีพลัง กลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ก็ร่วมมือกับรัฐบาลเผด็จการ ชนชั้นกลางที่มีการศึกษามีจำนวนน้อย ในระบบการเมืองที่พลังทางการเมืองอื่น ๆ ยังอ่อนแอและมีจำนวนไม่มากทำให้การแข่งขันไม่สูงเช่นนี้ได้เปิดพื้นที่ให้กับขบวนการนักศึกษาที่สามารถจัดตั้งขบวนการทางการเมืองได้ รวมถึงทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงให้กับกลุ่มพลังอื่น ๆ ทางการเมือง และมีอิทธิพลทางการเมืองได้ไม่ยาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่เป็นอุตสาหกรรมแล้วโดยเฉพาะประเทศในยุโรปและอเมริกาเหนือที่สถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตยได้ลงหลักปักฐานแล้ว ประเทศเหล่านี้มีช่องทางและกลุ่มพลังทางการเมืองจำนวนมากแข่งขันกันเพื่อผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และมีกลุ่มพลังทางการเมืองจำนวนมากที่มีทุนทางการเมืองเหนือกว่าขบวนการนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็ระบบพรรคการเมืองที่เข้มแข็ง สหภาพแรงงานที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นระบบ มีชนชั้นกลางจำนวนมาก หรือมีกลุ่มทุนที่เป็นอิสระจากรัฐ มีสถาบันวิจัยที่เป็นอิสระจากรัฐรวมถึงสื่อมวลชนที่มีประสิทธิภาพในการกดดันและผลักดันนโยบายสาธารณะ ฯลฯ (Altbach, 1984, pp.637-637, 642-644; Altbach, 1991, pp.250-251)

นอกจากนั้น Altbach ยังเสนอปัจจัยหลายประการที่ควรพิจารณาเพื่อการอธิบายว่า เหตุใดขบวนการนักศึกษาในประเทศโลกที่สามมีความสามารถและทุนสูงกว่ากลุ่มพลังทางการเมืองอื่น ๆ ปัจจัยเหล่านี้ที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ในเมืองไทยได้แก่:

1) ประวัติศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักศึกษา (historical tradition of student political involvement) ตั้งแต่การประกาศเอกราชจากประเทศอาณานิคมและการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ ทั้งในลาตินอเมริกา เอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้เกิดความคาดหวัง

ของสังคมต่อการมีส่วนร่วมของนักศึกษาในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เมื่อคนส่วนใหญ่ขาดกระบอกเสียง นักศึกษาจึงมี “อำนาจอันชอบธรรม (moral authority)” เกินตัวไปกว่าตัวขบวนการนักศึกษาเอง ซึ่งอาจจะมิขนาด เล็ก และนี่คือเหตุผลว่าเหตุใดอำนาจรัฐเผด็จการจึงเกรงกลัวต่อการชุมนุม ประท้วงของนักศึกษา

2) บรรยากาศทางวิชาการ (academic environment) และลักษณะ พิเศษของสถาบันอุดมศึกษา สำหรับประเทศกำลังพัฒนาที่ถูกครอบด้วย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอนุรักษนิยม มหาวิทยาลัยเป็นพื้นที่ไม่กี่แห่งที่ ส่งเสริม “เสรีนิยม (liberalism)” “วัฒนธรรมย่อยในการเป็นฝ่ายค้าน (opposition sub-culture)” และ “เสรีภาพในการแสดงออก (freedom of expression)”

3) ลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างอำนาจพิเศษของสถาบัน มหาวิทยาลัย การมีฐานที่ตั้งอยู่ที่ศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง (location in center of political power) กระจายตัวอยู่ทั่วประเทศและมีสมาชิกจาก หลากหลายชนชั้น ทำให้การจัดตั้งและระดมมวลชนสามารถเกิดขึ้นได้อย่าง มีประสิทธิภาพเมื่อเทียบกับพลังอื่น ๆ ทางการเมืองที่ถูกกดขี่โดยระบอบ เผด็จการ นอกจากนี้อิทธิพลสถานะทั้งในทางสังคมและการเมืองของ มหาวิทยาลัย ทำให้มหาวิทยาลัยมีความเป็นอิสระ ซึ่งกลายเป็นเรื่องยาก สำหรับอำนาจรัฐในการเข้าควบคุมมหาวิทยาลัยอย่างเบ็ดเสร็จ (Altbach, 1984, pp.637-638, 640-644; Altbach, 1991, pp.250-251)

ก่อนหน้านั้น งานของภาคินัย ชมสินทรัพย์มัน (2554) ได้ใช้ กรอบของ Altbach ในการอธิบายการเติบโตของขบวนการนักศึกษาไทยใน ช่วงทศวรรษ 2510 และการอ่อนแอลงในช่วงทศวรรษ 2520 เท่านั้น งาน ชิ้นนี้จึงจะขยายการปรับใช้กรอบการวิเคราะห์ของ Altbach เพื่ออธิบายการ ฟื้นตัวของขบวนการนักศึกษาไทยในทศวรรษ 2550 และจะถกเถียงกับ Altbach ในแง่ข้อจำกัดของกรอบคิด ให้ไปไกลกว่าเส้นแบ่งระหว่างประเทศ

โลกที่สามกับประเทศอุตสาหกรรม กล่าวคือเมื่อ Altbach ใช้กรอบข้างต้นอธิบายประเทศกำลังพัฒนาว่าอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร แต่ในความจริงนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา การเมืองในประเทศกำลังพัฒนาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง มีทั้งการพัฒนาสู่สังคมประชาธิปไตย และมีการถอยหลังกลับสู่การเมืองแบบเผด็จการ ดังเช่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

ในการวิเคราะห์การเติบโตของขบวนการนักศึกษาไทยในยุคทศวรรษ 2510-2520 กรอบการวิเคราะห์ประเทศโลกที่สามเสนอว่า เงื่อนไขในช่วง 2510 ช่วยอธิบายการเติบโตของขบวนการนักศึกษาภายใต้ระบอบเผด็จการได้เป็นอย่างดี เนื่องจากภายใต้การเมืองแบบปิดที่ไม่เปิดโอกาสให้สถาบันและพลังทางการเมืองอื่น ๆ มีพื้นที่ในพัฒนา ทำให้ขบวนการนักศึกษาเป็นเพียงกลุ่มพลังชนชั้นกลางเดียวที่มีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง แต่เมื่อถึงยุคทศวรรษ 2530-2540 กรอบการอธิบายความอ่อนแอและบทบาทรองของขบวนการนักศึกษาในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าสามารถใช้ได้ในการอธิบายการลดบทบาทและความสำคัญของขบวนการนักศึกษาของไทยยุคประชาธิปไตย (2530-2540) การกลายเป็นประชาธิปไตยทำให้เปิดพื้นที่สำหรับพลังทางการเมืองใหม่ ๆ เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศอุตสาหกรรมเสรีนิยมประชาธิปไตย พวกเขากลายเป็นแนวร่วมเชิงยุทธศาสตร์เพื่อเสริมความชอบธรรมให้กับบรรดาขบวนการทางการเมืองและการรณรงค์เคลื่อนไหวต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นแกนนำหรือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ

บทความนี้เห็นว่า กรอบการวิเคราะห์ขบวนการนักศึกษาในประเทศโลกที่สาม สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกครั้งในการอธิบายการกลับมา มีบทบาทสำคัญของขบวนการนักศึกษาหลังการรัฐประหารในปี 2557 กล่าวคือเงื่อนไขการเมืองไทยได้ถอยหลังกลับสู่ระบบการเมืองที่ขาดความชอบธรรมพลังทางการเมืองอื่น ๆ ที่เคยเติบโตขึ้นก่อนหน้านี้กลับถูกกดทับหรือถูกดึง

มาเป็นพวก (cooptation) โดยรัฐบาลทหาร ทำให้ขบวนการนักศึกษาซึ่งเป็นพลังทางการเมืองที่มีภูมิคุ้มกันพิเศษ (immunity) อันเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางการเมืองตั้งแต่ยุค 2510 กลับกลายเป็นพลังทางการเมืองที่ยังคงรักษาบทบาทในการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทหารไว้ได้

บทความนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกจะให้ภาพพัฒนาการของขบวนการนักศึกษาก่อนยุคทศวรรษ 2530 รวมทั้งวิเคราะห์เงื่อนไขทางการเมืองที่ช่วยให้ขบวนการนักศึกษาสามารถเติบโตได้ในช่วงเหตุการณ์ 4 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 และการเข้าร่วมสนับสนุนขบวนการฝ่ายซ้ายภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ส่วนที่สองจะเน้นการวิเคราะห์เงื่อนไขระบบการเมืองที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาลดบทบาทลงหลังยุคทศวรรษ 2520 และส่วนสุดท้ายจะวิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่ช่วยให้ขบวนการนักศึกษาสามารถกลับมามีบทบาทได้หลังการรัฐประหารในปี 2557

การเติบโตของขบวนการนักศึกษาท่ามกลางระบอบอำนาจนิยม

ก่อนทศวรรษ 2510 เงื่อนไขทางการเมืองไทยส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การปกครองแบบอำนาจนิยม ไม่ว่าจะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราช หรือเผด็จการทหาร ระบบรัฐสภาและสถาบันพรรคการเมืองขาดความต่อเนื่องในการสร้างความเป็นสถาบัน ขบวนการทางสังคมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นขบวนการแรงงาน-กรรมกร-ชาวนา อ่อนแอและขาดการจัดตั้ง ส่วนขบวนการฝ่ายซ้ายยังถูกปราบปรามจนกลายเป็นขบวนการใต้ดิน ท่ามกลางโครงสร้างทางการเมืองดังกล่าว จำนวนนักศึกษาเริ่มขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 ในยุคสงครามเย็น ภายใต้นโยบายเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา ชนชั้นนักศึกษาเริ่มก่อตัวขึ้นและกลายเป็นพลังทางการเมืองที่มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตลอดทศวรรษ 2510

นักศึกษาไทยกับการเมืองก่อนทศวรรษ 2510

ในช่วงต้นของการมีนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาในประเทศไทย นักศึกษาไม่ได้เป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ในทางตรงกันข้าม สถาบันอุดมศึกษาของไทยถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือของรัฐไทยในการสร้างระบบราชการรวมศูนย์ กลุ่มนักศึกษาจึงเป็นเพียงคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบอบและถูกควบคุมจากรัฐไทยโดยตรง ในขณะที่พลังทางการเมืองอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนักการเมือง ปัญญาชน นักคิด นักเขียน และขบวนการฝ่ายซ้าย เต็มโตและมีบทบาทนำในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ตั้งแต่มีการจัดตั้งการศึกษาระดับอุดมศึกษาในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือรัชกาลที่ 5 ในช่วงทศวรรษ 2440 ถึงทศวรรษ 2500 นักศึกษามีได้มีบทบาทนำโดยตรงในการผลักดันการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง บางกรณีพวกเขากลับกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองของชนชั้นนำหรือพลังอนุรักษ์นิยม (manipulated) มีนักศึกษาจำนวนไม่มากเลยที่พยายามเคลื่อนไหวและผลักดันกิจกรรมทางการเมืองเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยและเสรีภาพทางการเมือง แต่พวกเขาก็ถูกรวบรวามโดยรัฐอย่างรวดเร็ว ในขณะที่นักศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับทำกิจกรรมที่ไม่เป็นการเมือง (apolitical) (Kasian, 2001; Morell & Chai-anan 1981, pp.137-139)

นับตั้งแต่รัชกาลที่ 6 พลังฝ่ายประชาธิปไตยและฝ่ายปฏิรูปทั้งในแวดวงราชสำนักและในหมู่ชนชั้นกลางเริ่มเป็นพลังหลักในการต่อต้านระบอบการเมืองเดิมที่เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเฉพาะการนำของคณาภิบาลใหม่ที่ประกอบด้วย เจ้า ชุนนาง นักหนังสือพิมพ์และสามัญชนหัวก้าวหน้า แต่ก็ยังมีนักศึกษา การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ก็เป็นผล

จากการเคลื่อนไหวของคณะนายทหารและข้าราชการพลเรือนกลุ่มเล็ก ๆ ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศมาไม่นาน (Offenhardt, 2006, p.28) รวมทั้งนักหนังสือพิมพ์และนักเขียนรุ่นใหม่อีกจำนวนหนึ่งในนามของ “คณะราษฎร” ก็ไม่ใช่กลุ่มนักศึกษา นอกจากนี้ขบวนการสำคัญในการคัดค้านและต่อต้านรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ที่เลือกข้างสนับสนุนญี่ปุ่นในการทำสงครามโลกครั้งที่สองยังก่อตัวขึ้นภายใต้การนำของนักหนังสือพิมพ์-นักเขียน ส่วนขบวนการเคลื่อนไหวฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่ร่วมมือกับปีกซ้ายของคณะราษฎร ในการสนับสนุนขบวนการใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นและรัฐบาลของจอมพล ป. ในนามของเสรีไทย ก็ไม่ใช่พลังกลุ่มนักศึกษา (นครินทร์, 2553, น.109-112, 117; Anderson and Mendiones 1985, p.15-16; Kasian, 2001, Chapter 3; Morell & Chai-anan, 1981, pp.137-138; Offenhardt, 2006, 30; Reynolds, 1987, pp.9-42)

ในช่วงดังกล่าว ประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองของระบอบเผด็จการเกือบตลอดเวลา ในช่วงนี้ผู้นำเผด็จการทหารก็มาดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยต่าง ๆ โดยตรงเพื่อควบคุมนักศึกษา การชุมนุมประท้วงครั้งสำคัญครั้งแรกของนักศึกษาทั้งจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี 2483 ก็เป็นส่วนหนึ่งของการระดมมวลชนของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อสนับสนุนกระแสชาตินิยมเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส (Offenhardt, 2006, p.30) ส่วนการเคลื่อนไหวใหญ่ครั้งที่สองที่เป็นการชุมนุมประท้วงของนักศึกษาระบอบธรรมศาสตร์ในปี 2492 ก็เป็นเพียงการทวงคืนพื้นที่มหาวิทยาลัย โดยเรียกร้องให้ให้กองทัพถอนกำลังออกไปจากมหาวิทยาลัยหลังเข้าปราบปรามความพยายามของฝ่ายปรีดีที่ล้มเหลวในการรัฐประหารรัฐบาลจอมพล ป. (Morell & Chai-anan, 1981, p.138; Prajak, 2012, p.232)

ในช่วงการเติบโตของขบวนการฝ่ายก้าวหน้าและฝ่ายซ้ายในเมืองไทยช่วงระหว่างปี 2489-2500 นักศึกษาจำนวนไม่มากทั้งในระดับปัจเจก เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ และกลุ่มเล็ก ๆ จาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองคู่ขนานไปกับพลังเหล่านี้ แต่ท้ายที่สุด นักศึกษาส่วนที่เข้าร่วมก็ถูกรวบปราบและถูกจับกุม (Kasian, 2001, pp.92-103, 131-137; Reynolds, 1987) ดังเช่นในกรณีกบฏสันติภาพปี 2495 ปัญญาชนและนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายซ้ายได้ร่วมกันต่อต้านการตัดสินใจของรัฐบาลที่สนับสนุนสหรัฐในสงครามเกาหลี ในขณะเดียวกัน นักศึกษาจำนวนไม่มากได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวซึ่งไม่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ ท้ายที่สุด นักศึกษาส่วนหนึ่งถูกจับกุมพร้อมกับนักการเมืองจากภาคอีสานและนักหนังสือพิมพ์ (Kasian, 2001; Morell & Chai-anan, 1981, p.138; Reynolds, 1987, p.27; Somsak, 1991, pp.11-12, 38-40, Chapter, 3, 129-120 and 134-137) ส่วนการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญที่สุดในทางการเมืองของนักศึกษาในช่วงดังกล่าวคือ การชุมนุมประท้วงต่อต้านการเลือกตั้งสกปรกโดยเฉพาะในหมู่นิสิตนักศึกษาที่เข้าร่วมสังเกตการณ์เลือกตั้งในยุครัฐบาลจอมพล ป. เมื่อ พ.ศ. 2500 เหตุการณ์ในครั้งนั้นกลับกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่จอมพลสฤษดิ์ใช้เป็นข้ออ้างเพื่อรัฐประหารล้มรัฐบาลจอมพล ป. ในเวลาต่อมา หลังการยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์และการประกาศกฎอัยการศึกในปี 2501 นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองก่อนหน้านี้ก็ถูกจับกุมพร้อมกับนักการเมือง ปัญญาชน และนักหนังสือพิมพ์อื่น ๆ (Kasian, 2001, p.93, 96-98; Morell & Chai-anan, 1981, pp.138-139) ภายใต้รัฐบาลเผด็จการสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 รัฐบาลประกาศกฎอัยการศึก รวมถึงห้ามการดำเนินกิจกรรมและการชุมนุมทางการเมือง กิจกรรมในมหาวิทยาลัยเกือบทั้งหมดได้กลายเป็นกิจกรรมที่ไม่สนใจประเด็นด้านสังคมและการเมือง (apolitical) เป็นกิจกรรมที่เน้นความบันเทิง-สันทนาการ และรัฐบาลได้เข้า

ควบคุมแกนนำนักศึกษา (Morell & Chai-anan, 1981, p.139; Offenhartz, 2006, pp.35-36) นอกจากนั้น นักศึกษาปีกอนุรักษนิยมหลายกลุ่มยังเติบโตและตื่นตัวทางการเมือง บางกลุ่มทำงานร่วมกับพรรคการเมืองปีกอนุรักษนิยมอย่างประชาธิปไตยในการรณรงค์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ (Prajak, 2012, p. 233)

การเติบโตและความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาไทยช่วงทศวรรษ 2510

การเติบโตและความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาในการโค่นล้มระบอบเผด็จการในช่วงทศวรรษ 2510 นั้นเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทั้งในส่วนของสถาบันอุดมศึกษาเองและระบบการเมืองด้วย ในช่วงทศวรรษ 2500-2510 การขยายตัวของการศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นไปอย่างรวดเร็วและก่อให้เกิดกลุ่มชนชั้นกลางรุ่นใหม่เพิ่มขึ้นจำนวนมาก กล่าวคือในปี 2504 ประเทศไทยมีมหาวิทยาลัยเพียง 5 แห่งและมีนักศึกษาลงทะเบียนเรียนประมาณ 15,000 คนเท่านั้น แต่เมื่อถึงปี 2515 ประเทศไทยมีมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นเป็น 17 แห่งและมีนักศึกษาเพิ่มขึ้นถึง 100,000 คน การศึกษาระดับมหาวิทยาลัยทำให้คนรุ่นใหม่ที่มาจากภูมิหลังทางชนชั้นที่หลากหลายกลายเป็นชนชั้นกลาง และมีโอกาสในการเลื่อนชั้นเข้าสู่สังคมชนชั้นสูงขึ้นในอนาคต ชนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้เติบโตขึ้นพร้อมกับความคิดความหวังใหม่ๆ (ประจักษ์, 2548, p.43; Anderson, 1977, pp.16-18; Anderson and Mendiones, 1985, pp.16-17) การจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาที่กระจายตัวทั่วประเทศยังเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการระดมการสนับสนุนจากนักศึกษาทั่วประเทศในเวลาต่อมา นอกจากปัจจัยในเชิงกายภาพแล้ว ความเป็นอิสระจากการกำกับโดยตรงของรัฐและบรรยากาศแบบเสรีนิยมก็ขยายตัวมากขึ้นในมหาวิทยาลัย ยิ่งไปกว่านั้นความสำเร็จของการเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามของคนรุ่นใหม่ในหลายประเทศทั่วโลกในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นแรง

บันดาลใจสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้นักศึกษาเห็นถึงความเป็นไปได้ในการเป็นพลังแห่งการเปลี่ยนแปลง (agent of change) (ประจักษ์, 2548; Anderson 1977, pp.17-18; Anderson and Mendiones, 1985, pp.36-37; Kanokrat 2016, pp.42-43; Morell & Chai-anan, 1981, pp.75-76, 90, 141-143)

นอกเหนือจากปัจจัยภายในสถาบันอุดมศึกษาเองแล้ว โครงสร้างทางการเมืองภายใต้ระบอบเผด็จการทหารที่สืบทอดอำนาจอย่างยาวนาน นับตั้งแต่ต้นปลายทศวรรษ 2490 ก็ได้ขจัดกลุ่มพลังทางการเมืองที่เคยมีบทบาทมาก่อนหน้านี้ออกจากบริบททางการเมืองไทย ไม่ว่าจะเป็นรัฐสภา พรรคการเมือง ขบวนการฝ่ายซ้าย ปัจจัยเหล่านี้เปิดโอกาส เปิดพื้นที่ให้กับ ขบวนการนักศึกษาในการก้าวขึ้นมามีบทบาททางการเมืองได้ ท่ามกลางความอึดอัดคับข้องใจและความไม่พอใจต่อโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการและความคาดหวังในการมีสิทธิทางการเมืองและโอกาสทางเศรษฐกิจ (ประจักษ์, 2548, น.43; Anderson, 1977, pp.16-18; Anderson and Mendiones, 1985, pp.16-17) ความชอบธรรมที่ลดลงของกลุ่มผู้นำฝ่ายเผด็จทั้งจากปัญหาประสิทธิภาพและการคอร์ปชั่น การถอนการสนับสนุนของรัฐบาลสหรัฐที่มีมาตลอดช่วงสงครามเย็น ความพยายามในการผลักดันเสรีนิยมประชาธิปไตยโดยประเทศโลกเสรีตะวันตก รวมถึงปัญหาผลกระทบเชิงลบที่เกิดจากการตั้งฐานทัพอเมริกาในไทย (ประจักษ์, 2548; Anderson, 1977, pp.17-18; Anderson and Mendiones, 1985: 36-37; Kanokrat, 2016, pp.42-43; Morell & Chai-anan, 1981, pp.75-76, 90, 141-143) ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดความไม่พอใจในหมู่คนเหล่านี้ และกล้ำกลืนขึ้นเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ

การเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาเริ่มก่อตัวขึ้น นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2510 โดยเริ่มจัดตั้งขบวนการเคลื่อนไหวแบบหลวม ๆ ทว่าทรงพลังและมีพันธมิตรกว้างขวางเพื่อสนับสนุนการรณรงค์เรียกร้องการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง นักศึกษาได้รับอิทธิพลทางความคิดจากหลากหลายกระแสไม่ว่าจะเป็นเสรีนิยมประชาธิปไตย สังคมนิยมทั้งจากซ้ายไทยและกระแสซ้ายใหม่ในระดับโลก ไปจนถึงแนวคิดชาตินิยมและกษัตริย์นิยม (ประจักษ์ 2548; Kanokrat, 2016, pp.42-52; Morell & Chai-anan, 1981, pp.75-76, 90, 139, 141-142) การเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการเริ่มขึ้นครั้งแรก ๆ นับตั้งแต่ปี 2511 ซึ่งเป็นการชุมนุมต่อต้านการขึ้นค่าโดยสารรถเมล์ จากนั้นก็มีการชุมนุมอีกหลายต่อหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น การตั้งกลุ่มสังเกตการเลือกตั้ง การรณรงค์ต่อต้านการล่าสัตว์ในเขตป่าสงวนของผู้นำเผด็จการทหาร ไปจนถึงการเรียกร้องรัฐธรรมนูญและการเลือกตั้ง ฯลฯ นิสิตนักศึกษากลายเป็นพลังสำคัญที่สุดในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลทหารและเรียกร้องรัฐธรรมนูญในช่วงเดือนตุลาคม 2516 ในการชุมนุมวันที่ 14 ตุลาคม 2516 พวกเขาสามารถระดมมวลชนได้ถึง 150,000 คน ซึ่งการชุมนุมในครั้งนั้นถือได้ว่าเป็นการชุมนุมของมวลชนครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทยและทำให้การชุมนุมนี้ประสบความสำเร็จ นั่นคือสามารถโค่นล้มระบอบเผด็จการสฤษดิ์-ถนอม-ประภาสที่ดำเนินมาเกือบสองทศวรรษลงได้ (Kanokrat, 2016, pp.42-52; Morell & Chai-anan, 1981)

หลังจากชัยชนะจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 บทบาทของนักศึกษาโดดเด่นมากขึ้นทั้งการเมืองในสภาและนอกสภา สำหรับการเมืองในสภาและการเมืองเลือกตั้ง นักศึกษาจำนวนหนึ่งทำงานอย่างแข็งขันร่วมกับพรรคการเมืองฝ่ายก้าวหน้าและฝ่ายสังคมนิยม นักศึกษาจำนวนมากสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของชาวนา ชาวไร่ กรรมกร และคนจนในเมือง (Kanokrat, 2016, pp.52-57) ในขณะเดียวกัน นักศึกษาก็ไม่พอใจต่อความไร้ประสิทธิภาพและเสถียรภาพของรัฐบาลเสรีนิยมชุดต่าง ๆ หลัง 14 ตุลาคม 2516 ประกอบกับภัยคุกคามจากขบวนการขวาจัด และการตระหนัก

ถึงชัยชนะของขบวนการฝ่ายซ้ายทั้งในระดับสากลและโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชีย นักศึกษาจำนวนมากจึงเอนเอียงไปทางอุดมการณ์และยุทธศาสตร์การเมืองที่เป็นซ้ายมากขึ้น (Bowie, 1997; Kanokrat, 2016, pp.52-57; Morell & Chai-anan, 1981, pp.38, 131-132, 169-172, 193, 261-268) ในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองต่าง ๆ ขบวนการนักศึกษามีความเป็นเอกภาพและได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์ฝ่ายซ้ายมากขึ้นกว่าช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กล่าวในแง่ของการจัดตั้งองค์กรนักเรียนนักศึกษา และการริเริ่มกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในโรงเรียนมัธยม มหาวิทยาลัย ตลอดจนถึงพรรคการเมืองต่าง ๆ มีความเข้มแข็งมากขึ้น พอถึงกลางปี 2518 นักศึกษาฝ่ายซ้ายก็ได้ยึดกุมการนำของสภา ชมรม และสโมสรนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และสภา ชมรม หรือสโมสรนักศึกษาจึงกลายเป็นกลไกทางการเมืองรองรับขบวนการเคลื่อนไหวฝ่ายซ้าย (Kanokrat, 2016, pp.156-168)

ภัยคุกคามอย่างต่อเนื่องจากขบวนการขวาจัดส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญของขบวนการนิสิตนักศึกษา โดยเฉพาะหลังเหตุการณ์สังหารหมู่นักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวคือ ในเช้าวันที่ 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษามากกว่า 3,000 คนหนีเข้าป่า เพื่อเข้าร่วมการปฏิวัติจับอาวุธขึ้นสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) (Morell & Chai-anan, 1981, pp.293, 296-297) การเข้าร่วมขบวนการปฏิวัติในช่วงต้นส่งผลให้เกิดการเติบโตของขบวนการพคท. จนกลายเป็นขบวนการฝ่ายซ้ายที่ใหญ่โตที่สุดขบวนการหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย นักศึกษาที่ไม่ได้เข้าป่าอีกจำนวนมากก็ยังคงทำงานเคลื่อนไหวในเมือง ทั้งนี้เพื่อประสานงานและสนับสนุนขบวนการนักศึกษาและ พคท. ในเขตป่าเขา (ธิกานต์, 2548, น.47-48, 50, 54, 87-88, 124-25, 193) ขบวนการนักศึกษายังพยายามเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของนักศึกษาทางการเมืองทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย รวมถึงเคลื่อนไหวในประเด็นอื่น ๆ ด้วย เช่น ปัญหาสงครามอินโดจีน ปัญหาผู้อพยพ ปัญหาค่าครองชีพ ปัญหาทางเศรษฐกิจ (ภาคีไ নয়, 2554, น.131-197)

การถดถอยของขบวนการนักศึกษาท่ามการแบ่งบานของประชาธิปไตย

นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ขบวนการนักศึกษายุค 2510 เริ่มยุติบทยาลง นักศึกษา-นักกิจกรรมรุ่นใหม่เริ่มก่อตัวขึ้น พวกเขาพยายามรื้อฟื้นขบวนการนักศึกษา แต่ก็ได้ประสบความสำเร็จดังเช่นขบวนการนักศึกษาในยุค 2510 ในการสร้างขบวนการให้เข้มแข็งทั้งในแง่ปริมาณและบทบาทนำทางการเมือง นักศึกษาทั่วๆ ไปส่วนใหญ่ไม่สนใจและไม่ตื่นตัวต่อปัญหาสังคมการเมือง จนกระทั่งสื่อมวลชนและนักวิชาการตั้งคำถามว่า “นักศึกษาหายไปไหน” (ประจักษ์, 2543, น.17-18) มีนักศึกษา-นักกิจกรรมจำนวนไม่มากที่พยายามมีส่วนร่วมทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 2520-40 เช่น กรณีพฤษภาทมิฬ 2535 เมื่อเกิดการเติบโตของขบวนการทางสังคมต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ 2530 การปฏิรูปการเมืองในปลายทศวรรษ 2530 และการเติบโตของขบวนการต่อต้านทักษิณในกลางทศวรรษ 2540 นักศึกษา-นักกิจกรรมกลับไม่สามารถระดมการสนับสนุนจากนักศึกษาส่วนใหญ่ และที่สำคัญพวกเขาเหล่านี้ไม่ได้เป็นพลังหลักในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอีกต่อไป พวกเขากลายเป็นเพียงพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ (strategic alliance) ให้กับพลังการเมืองสำคัญอื่น ๆ ที่เติบโตขึ้นมาแทนที่พวกเขาเท่านั้น เช่น กลุ่มชนชั้นกลาง นักการเมือง สื่อมวลชน กลุ่มธุรกิจ ปัญญาชนรุ่นทศวรรษ 2510 นักวิชาการ เอ็นจีโอ องค์กรชาวบ้าน ฯลฯ (Offenhartz, 2006, pp.208-211) การทำงานของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) องค์กรแกนนำนักศึกษาได้กลายเป็นการทำงานของคนจำนวนน้อยมาก ประมาณไม่เกิน 30 คน (จารุวัฒน์, 2549, น.234) ในช่วงหลังจากปี 2543 เป็นต้นมา องค์กรนักศึกษาตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ทยอยกันลาออกจากการเป็นสมาชิก ของสนนท. บทบาททางการเมืองขององค์กรฯ หรือสภานักศึกษาก็ค่อย ๆ ลดลง ส่งผลกระทบให้ฐานองค์กรสมาชิกของสนนท. กลายเป็นกลุ่มอิสระ (นพพล, 2550)

งานวิจัยหลายชิ้นที่ผ่านมา รวมทั้งตัวนักศึกษา-นักกิจกรรม และอดีตนักศึกษานักกิจกรรมรุ่นทศวรรษ 2510 ต่างพยายามอธิบายปัจจัยที่ทำให้คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่สนใจสังคมและการเมืองน้อยลง รวมทั้งวิเคราะห์ปัญหาด้านองค์กรนักศึกษาที่ไม่สามารถจัดตั้งขบวนการให้เข้มแข็งได้ งานจำนวนหนึ่งได้สะท้อนสภาพนักศึกษาที่ขาดความตื่นตัวทางการเมืองว่าเป็นปัญหาของแนวคิดแบบปัจเจกนิยม การขยายตัวของทุนนิยม และการบริโภคนิยมซึ่งเข้าครอบงำวัยรุ่นสมัยใหม่ ระบบการศึกษาที่ไม่สอนให้คนรุ่นใหม่วิพากษ์วิจารณ์และไม่สอนให้พวกเขาตั้งคำถาม ปัจจัยเหล่านี้ทำให้พวกเขาขาดจิตสำนึกทางการเมือง ตลอดจนการที่เศรษฐกิจเติบโตและการขยายตัวของเทคโนโลยีทำให้คนรุ่นใหม่เน้นการทำงานในระบบธุรกิจและการเสพสื่อต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดการเสื่อมถอยของวัฒนธรรมขบถของคนหนุ่มสาวในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัย (จารุวัฒน์, 2549, น.232; นพพล 2550; Offenhardt, 2006, pp.63-71, 200) หรือในภาพที่กว้างกว่านั้น ก็มีคำอธิบายว่าโดยธรรมชาติแล้ว ขบวนการนักศึกษาแตกต่างจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอื่น ๆ กล่าวคือ ไม่มีความต่อเนื่อง เนื่องจากเป็นกลุ่มที่จำกัดอยู่ในกลุ่มคนที่มีระยะเวลาสั้นในการทำกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งมีระยะเวลาประมาณ 4-6 ปีเท่านั้นตามสถานะภาพความเป็นนักศึกษา (age-graduated population) และมีข้อจำกัดในการขยายฐานมวลชน เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีสมาชิกภาพในลักษณะปิด (close community) ไม่ได้เปิดกว้างให้ใครก็ได้เข้ามาเป็นสมาชิก และเป็นมวลชนที่มีภูมิหลังทางสังคมและชนชั้นร่วมกัน (common social class background) ทำให้มีข้อจำกัดในการขยายฐานมวลชน (Altbach, 1991, p.252; Luescher-Mamashela, 2015, p.43)

ในอีกทางหนึ่ง มีการอธิบายความถดถอยของกิจกรรมการเมืองของนักศึกษาและปัญหาของนักศึกษา-นักกิจกรรมที่ไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างขบวนการนักศึกษาให้เข้มแข็งว่าเป็นเหตุจาก 1) ขาดอุดมการณ์

ชั้นนำ เช่นอุดมการณ์ฝ่ายซ้าย แต่กลับเติบโตผ่านแรงบันดาลใจและการนำของเอ็นจีโอ หรือนักวิชาการรุ่นใหม่ ๆ (จารุวัฒน์, 2549, น.227-229, 236-239; Offenhartz, 2006, p.74) 2) มรดกแบบอนุรักษนิยมที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเหมาของพรรค. ทำให้ยังคงเน้นการให้ความสำคัญกับชนบทและเน้นการเปลี่ยนแปลงจากชนบท ส่งผลให้ขาดความสามารถในการสร้างเครือข่ายเยาวชนและคนรุ่นใหม่ในเมืองที่มีวิถีชีวิตแบบชาวเมือง (จารุวัฒน์, 2549, pp.225-26) 3) มรดกจากคนเดือนตุลาที่มีความหวาดกลัวต่อการใช้ความรุนแรงโดยรัฐ ส่งผลต่อยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวของนักศึกษารุ่นใหม่ที่พยายามหลีกเลี่ยงการใช้การชุมนุมและการเผชิญหน้ากับรัฐ และส่งผลต่อนักศึกษาโดยรวมในการตัดสินใจเข้าร่วมการชุมนุมของขบวนการนักศึกษาในแต่ละครั้ง เนื่องจากต้องคำนึงถึงความปลอดภัย (Offenhartz, 2006, p.212) 4) ปัญหาภายในองค์กรของ สนท. ได้แก่ การขาดการควบคุมตรวจสอบ การขาดวินัย การจับประเด็นไม่ต่อเนื่อง การขาดฐานความรู้และข้อมูล การขาดการเชื่อมต่อกับนักศึกษาหรือองค์กรแนวร่วมใหม่ ๆ การขาดความเป็นอิสระเพราะทำงานภายใต้การนำของ NGOs การขาดการประสานงานระหว่างสถาบันที่เป็นระบบ การทำงานแยกส่วน (จารุวัฒน์, 2549, น.224-225) การขาดทักษะในการวิเคราะห์การเมืองของแกนนำนักศึกษาและผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงการขาดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและฐานข้อมูลเมื่อเทียบกับพลังการเมืองอื่น ๆ (นพพล, 2550) 5) อิทธิพลของแนวคิด “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” ที่นักศึกษา-นักกิจกรรมช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เคยใช้ในการต่อต้านเผด็จการทหารที่พวกเขาถือว่าขาดความชอบธรรม กลายเป็นอุดมการณ์หลักที่ครอบงำและปิดกั้นพาดานทางความคิดทางการเมืองและประชาธิปไตยของคนในสังคมที่ไปไม่พ้นจากความจำเป็นต้องมีราชาชาตินิยมกำกับ (ประชาไท, 2556)

ในทางตรงกันข้ามกับงานก่อนหน้านี้ บทความชิ้นนี้ปรับใช้กรอบวิเคราะห์ที่ปัจจัยด้าน “ระบบการเมือง” ซึ่งก่อนหน้านี้อ Altbach (1984 และ 1991) ที่ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของนักศึกษาในประเทศโลกที่สามและประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า โดย Altbach เสนอว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ นักศึกษามีบทบาททางการเมืองแตกต่างกันเป็นผลมาจากความแตกต่างของ “ระบบการเมือง” ในขณะที่ขบวนการนักศึกษาของไทยเติบโตในช่วงทศวรรษ 2510 เนื่องจากในขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่เกิดจากรอานาจนิยมทำให้ขาดกลไกทางการเมืองที่จะสะท้อนความต้องการของประชาชน ในทางตรงกันข้าม นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 การเมืองไทยเริ่มก้าวเข้าสู่เงื่อนไขทางการเมืองที่เข้าใกล้การเมืองแบบประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้ามากขึ้น กล่าวคือ สังคมเริ่มเห็นภาพสถาบันทางการเมืองที่ลงหลักปักฐานแบบประชาธิปไตย มีการเปิดพื้นที่ให้สิทธิทางการเมืองกับสถาบันและพลังทางการเมืองใหม่ๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมือง องค์กรภาคประชาชน ปัญญาชน องค์กรชาวบ้าน ส่งผลให้นักศึกษามีบทบาทและศักยภาพทางการเมืองลดน้อยลงลง เมื่อเปรียบเทียบกับพลังทางการเมืองอื่น ๆ

เงื่อนไขสำคัญในเชิงโครงสร้างสองประการที่ทำให้เกิดการขยายตัวของตัวแสดงและบทบาททางการเมืองของพลังใหม่ๆ ได้แก่ หนึ่ง การเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วจากปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา การเติบโตดังกล่าวช่วยลดความรู้สึกอึดอัดคับข้องในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัย การเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่เป็นตัวเลขสองหลักและการไหลเข้ามาของเงินลงทุนจากต่างชาติจากปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ทำให้เกิดโอกาสทางอาชีพการงานใหม่ๆ สำหรับนักศึกษาในหลายภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาคธุรกิจ วิชาการ บันเทิง สื่อมวลชนและการพัฒนา

สอง การเปิดเสรีทางการเมืองตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ได้เปิดโอกาสให้กับพลังทางการเมืองใหม่ๆ (ชนชั้นกลาง นักปฏิรูป นักการเมือง

จากการเลือกตั้ง สื่อ เอ็นจีโอ ขบวนการชาวบ้าน นักวิชาการ) ได้เติบโตและมีบทบาททางการเมือง ผู้เล่นเหล่านี้มีทรัพยากรและทักษะทางการเมืองมากกว่านักศึกษา และตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 อำนาจครอบงำการเมืองของกองทัพลดลงเนื่องจากความแตกแยกระหว่างทหารกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงแรงกดดันจากนักการเมืองจากการเลือกตั้งและสาธารณชนที่จะลดอิทธิพลของกองทัพในการเมืองระบอบรัฐสภากลาง ในขณะที่เดียวกันพลังการเมืองใหม่ๆ ก็ประสบความสำเร็จในการเรียกร้องช่องทางเข้าถึงกระบวนการทางการเมืองแบบใหม่ เนื่องจากปัญหาทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจที่ซับซ้อนมากขึ้น (Hewison, 1996, pp.143)

นอกจากอาชีพในภาคธุรกิจแล้ว ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2520 ถึงปี 2540 สื่อมวลชนกลายเป็นอาชีพที่มีเกียรติที่ได้ค่าตอบแทนสูง ตลอดจนมีสถานะทางสังคมและการเมือง (McCargo, 2002) สื่อมวลชนกลายเป็นตัวกระทำใหม่ที่มีพลังที่สามารถกำหนดวาระของสังคมและทำหน้าที่ติดตามตรวจสอบรัฐบาล ส่วนเอ็นจีโอก็มีจำนวนและคุณภาพเพิ่มมากขึ้น ด้วยทรัพยากรและทักษะที่มี เอ็นจีโอพัฒนากลายเป็นนักจัดตั้งขบวนการทางสังคมอาชีพเต็มเวลาเพื่อสนับสนุนข้อเรียกร้องของผู้ที่เสียเปรียบในสังคม (Simpkins, 2003) ส่วนปัญญาชนโดยเฉพาะนักวิชาการในมหาวิทยาลัยก็กลายเป็นผู้เล่นที่มีอิทธิพล การเฟื่องฟูของการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ทำให้เกิดความต้องการนักวิชาการเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้จะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นแล้ว อาจารย์มหาวิทยาลัยก็ยังมีบทบาทโดดเด่นและมีอิทธิพลมากขึ้น นอกจากอาจารย์เหล่านั้นจะทุ่มเทให้กับการสอนและศึกษาค้นคว้าในสาขาของตนแล้ว อาจารย์หลายคนกลายเป็นปัญญาชนที่ได้รับความนิยมและทรงอิทธิพล แสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์การเมืองและ

เสนอทางเลือกต่าง ๆ แก่สังคม⁵ นอกจากนี้ การเลือกตั้งที่มีเป็นประจํามากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2520 และสภาพการเมืองที่มีรัฐบาลผสมจากหลายพรรคก็ได้ทำให้เกิดคนรุ่นใหม่ที่เป็นนักการเมืองจากการเลือกตั้ง นครณรงค์ นักประชาสัมพันธ์และที่ปรึกษาทางการเมืองได้มีบทบาทและเติบโต ผู้เล่นใหม่เหล่านี้ล้วนมีทรัพยากร อำนาจและเครื่องมือในการเข้าถึงการเมืองทั้งในและนอกระบบของรัฐสภามากกว่านักศึกษาทั้งสิ้น

ไม่เพียงแต่มีผู้เล่นมากขึ้นเท่านั้น โครงสร้างใหม่ ๆ ทางการเมืองก็เพิ่มการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นกลางและนักการเมืองมากกว่าที่จะเป็นนักศึกษา สภาพบรรยากาศทางการเมืองเปิดกว้างมากขึ้น พร้อมด้วยการมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นของนักการเมืองต่างจังหวัดหน้าใหม่ ๆ ในการเมืองระบบพรรค รวมถึงบทบาทของภาคเอกชนในกระบวนการกำหนดนโยบายและกลุ่มประชาสังคมและคนยากจนท้องถิ่นในเมืองในการเคลื่อนไหวเรียกร้องในประเด็นต่าง ๆ (Pasuk & Baker, 1997) นอกจากนี้ การปฏิรูปการเมืองใน

---

⁵ ทศวรรษ 2520 เป็นช่วงแรกของกาารเฟื่องฟูของการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี 2459 จนถึง 2524 ไทยมีมหาวิทยาลัยเพียงสิบเอ็ดแห่ง อย่างไรก็ตาม ด้วยความต้องการที่เพิ่มขึ้นสำหรับแรงงานมีฝีมือจากทั้งภาคเอกชนและชนชั้นกลางใหม่ ภายในเวลาเพียงสิบปีก็มีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นมาใหม่ถึงสิบสามแห่ง และอีกยี่สิบสองแห่งในช่วงสิบปีต่อมา (ถึงปี 2544) และเจ็ดสิบสามแห่งในอีกสิบปีต่อมา (ถึงปี 2554) นอกจากนี้จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นแล้ว อาจารย์มหาวิทยาลัยก็มีบทบาทโดดเด่นและทรงอิทธิพลมากขึ้นด้วย องค์กรหรือเอ็นจีโอที่ทำหน้าที่ศึกษาค้นคว้าและเป็นคลังสมองอย่างอิสระยังมีจำนวนน้อยมาก การลงทุนในการวิจัยและพัฒนาในภาคเอกชนมีจำกัด แต่ความต้องการการสนับสนุนด้านการวิจัยและเทคนิคของภาคเอกชนก็มีเพิ่มขึ้น ความต้องการการปรึกษาหารือในเชิงนโยบายและการจัดการองค์กรจากรัฐบาลและหน่วยงานราชการมีเพิ่มขึ้น ที่สำคัญ ความต้องการการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์และข้อเสนอแนะทางการเมืองของสื่อและสังคมก็เพิ่มมากขึ้นท่ามกลางการเปิดเสรีทางการเมือง อาจารย์มหาวิทยาลัยได้รับข้อเสนอให้ทำโครงการศึกษาวิจัยต่าง ๆ จำนวนมาก บทความและการแสดงความคิดเห็นทางวิชาการเกี่ยวกับประเด็นทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจได้รับความสนใจจากสื่อเป็นอย่างมาก

ทศวรรษ 2540 และรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่ได้มาก็เปิดโอกาสใหม่ ๆ ให้กับกลุ่มชนชั้นกลางต่าง ๆ อย่างกว้างขวางที่จะเข้าร่วมการเมืองระบอบรัฐสภา วุฒิสภาที่มาจาก การเลือกตั้งและองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการการเลือกตั้ง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน

นอกจากนี้ ยังมีเหตุผลอื่น ๆ ที่อธิบายการถดถอยของบทบาท การเคลื่อนไหวของนักศึกษาในช่วงทศวรรษ 2530 และ 2540 กล่าวคือ การเปลี่ยนย้ายเชิงอุดมการณ์จากขบวนการฝ่ายซ้ายและยึดชนชั้นไปสู่ขบวนการ สังคมใหม่ (New Social Movements: NSM) และชุมชนนิยมที่เพิ่มความ สำคัญให้กับผู้เล่นอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากนักศึกษา กระแสใหม่ ๆ เหล่านี้ มุ่งให้ความสนใจมากกับแนวร่วมข้ามชนชั้นและข้ามกลุ่ม และการเสริม สร้างอำนาจของชาวบ้านรากหญ้า การปรับตัวของพลังฝ่ายรัฐก็ควรได้รับ การพิจารณาด้วยเช่นกัน เช่น วัฒนธรรมการเมืองอนุรักษ์นิยมที่ซึ่มลึกอยู่ใน สถาบันการศึกษาาระดับสูงผ่านทางคณะกรรมการมหาวิทยาลัยและสภานักศึกษาต่าง ๆ

จากผลการเติบโตของพลังทางการเมืองใหม่ ๆ มากมายภายใต้ ระบบทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยและมีเสรีภาพทางการเมืองมากขึ้น ทำให้นักศึกษาและมหาวิทยาลัยมีได้ผูกขาดอภิสิทธิ์ทางการเมืองเหนือกลุ่ม ความเคลื่อนไหวอื่นเฉกเช่นภายใต้ยุคเผด็จการตลอดช่วงนับตั้งแต่ พคท. เริ่มล่มสลาย นับตั้งแต่เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ การขยายตัวของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคม และขบวนการส่งเสริมการปฏิรูปการเมือง จนถึงการ เติบโตของขบวนการต่อต้านทักษิณ บทบาททางการเมืองของขบวนการ นักศึกษาจึงค่อย ๆ ลดลง

การถดถอยของขบวนการนักศึกษาช่วงพท.ล้มสลาย

ภาพความสำเร็จของขบวนการนักศึกษาที่เคยเข้มแข็งในช่วงทศวรรษ 2510 ค่อย ๆ อ่อนแอลงในช่วงกลางทศวรรษ 2520 ในการเข้าร่วมกับพท. เพื่อสู้รบกับรัฐไทย นักศึกษาจำนวนมากขัดแย้งกับพท. และในหมู่นักศึกษาด้วยกันเองตั้งแต่การตั้งคำถามกับการวิเคราะห์สถานการณ์การเมืองภายในประเทศและการเมืองระหว่างประเทศตามแนวทางพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งมียุทธศาสตร์และแนวทางอุดมการณ์ในการปฏิบัติแบบเหมาอิสต์ไปจนถึงความขัดแย้งในเชิงวัฒนธรรมองค์กรที่ไม่เป็นมิตรต่อปัญญาชนรุ่นใหม่ การต่อสู้ระหว่างนักศึกษากับพท. และนักศึกษาด้วยกันเองทวีความรุนแรงขึ้น และท้ายที่สุดส่งผลทำให้เกิดวิกฤติศรัทธาของนักศึกษาต่อทั้งพรรคฯ และแนวทางสังคมนิยมในหลากหลายมิติ ในขณะเดียวกัน พท. เองก็อ่อนแอลงเนื่องจากการพรรคคอมมิวนิสต์จีนซึ่งเป็นพลังสนับสนุนสำคัญแต่เดิมได้ลดการช่วยเหลือที่มีต่อ พท. ลงเพื่อแลกเปลี่ยนกับความร่วมมือกับรัฐบาลไทยในการจัดการกับรัฐบาลคอมมิวนิสต์ที่ได้รับการสนับสนุนสหภาพโซเวียต เช่น เวียดนาม และลาว ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าว รัฐบาลไทยปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การปราบปรามคอมมิวนิสต์จากการใช้กำลังปราบปรามเพียงอย่างเดียว เป็นการใช้นโยบายการเมืองเพื่อยึดกุมมวลชนจากพท. ภายใต้คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/23 เช่น พระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) นิรโทษกรรม เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาที่หันหลังให้กับพท. ได้รับสถานภาพความเป็นนักศึกษาโดยไม่ถูกดำเนินคดีคอมมิวนิสต์ ทำให้ดังกล่าวของรัฐบาลไทยทำให้นักศึกษาค่อย ๆ ทะยอยออกจากป่า นักศึกษาจำนวนหนึ่งยังคงมุ่งมั่นในการกลับไปจัดตั้งขบวนการปฏิวัติในเมือง บางกลุ่มหันหลังให้การเมือง ในขณะที่อีกหลายกลุ่มเคลื่อนไหวโจมตีพท. ฝ่ายสื่อสาธารณะต่าง ๆ (ธิกานต์, 2548; ประจักษ์, 2543, น.19; ภาคินัย, 2554, น.197-200; Kanok, 1981; Kanokrat, 2016, pp.71-80)

หลังจากนักศึกษาออกจากป่าและกลับสู่เมือง นักศึกษาไม่ประสบความสำเร็จในการรื้อฟื้นขบวนการที่เคยเข้มแข็งของพวกเขา เนื่องด้วยเงื่อนไขที่สำคัญหลายประการไม่ว่าจะเป็น บรรยากาศทางการเมืองการต่อต้านคอมมิวนิสต์ทั้งในระดับโลกและภายในประเทศ บรรยากาศดังกล่าวส่งผลให้รัฐไทยยังคงพยายามควบคุมและคุกคามการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษา รวมถึงปัญหาการขาดอุดมการณ์นำร่วมกันของขบวนการ เนื่องด้วยวิกฤติศรัทธาต่อแนวทางสังคมนิยมแบบพคท. ความแตกแยกและขัดแย้งทางความคิดระหว่างนักศึกษาเองต่อการค้นหาแนวทางใหม่ในการเคลื่อนไหว และความอ่อนแอเชิงโครงสร้างของขบวนการนักศึกษาเนื่องจากการขาดการเตรียมการในเชิงยุทธศาสตร์และความล้มเหลวในการจัดสร้างองค์กรการเคลื่อนไหวในเขตเมืองหลังการเคลื่อนไหวในชนบท จากเงื่อนไขดังกล่าวนี้ ทำให้ความพยายามในการเคลื่อนไหวเพื่อทบทวนยุทธศาสตร์การปฏิบัติและจัดตั้งขบวนการทางการเมืองขึ้นมาใหม่ในพื้นที่เมืองของนักศึกษารุ่นทศวรรษ 2510 ไม่ประสบความสำเร็จ ความขัดแย้งในป่ายังคงทำให้นักศึกษาแตกแยก แบ่งฝักแบ่งฝ่าย เกิดความไม่ไว้วางใจและไม่เป็นมิตรต่อกัน และกิจกรรมส่วนใหญ่ที่พวกเขาจัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่ไม่ใช่กิจกรรมทางการเมือง (ฉีกานต์, 2548, น.97-98, 128; ภาคิไนย์, 2554, น.201-208; Kanokrat, 2016, pp.79-97)

การเปลี่ยนแปลงและถดถอยของขบวนการนักศึกษาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 ถึง 2540

นับตั้งแต่ 2524 กลุ่มผู้นำนักศึกษาเริ่มอธิบายสถานการณ์ช่วงนั้นว่า เป็น “ความซบเซาของขบวนการนักศึกษา” ช่วงปี 2525-27 นักศึกษานักกิจกรรมรุ่นใหม่พยายามปรับปรุงขบวนการนักศึกษาให้ก้าวพ้นปัญหาของขบวนการนักศึกษาในอดีต ไม่ว่าจะเป็นปัญหาวิกฤตเชิงอุดมการณ์ อุดมการณ์การเคลื่อนไหวที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาขาดเอกภาพ ความ

แตกแยกภายในขบวนการนักศึกษา และบรรยากาศทางการเมืองที่ไม่ได้เป็นมิตรต่อขบวนการทางการเมืองภายใต้ประชาธิปไตยครึ่งใบของรัฐบาลเปรม ในปี 2527 โดยความพยายามนั้นเกิดขึ้นผ่านการถกเถียงและหาข้อสรุปทั้งในเชิงยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหว ขบวนการนักศึกษารุ่นใหม่ได้ “ปรับขบวนการครั้งใหญ่” เน้นการเคลื่อนไหว 4 แนวทางหลัก 1) การผลักดันการมีส่วนร่วมทางการเมืองภายใต้การนำของ “สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนท.)” ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานนักศึกษาจาก 14 สถาบันเพื่อสนับสนุนประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน เช่น การตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล 2) แนวนงานส่งเสริมกิจกรรมอาสาพัฒนาชนบท โดย “สหพันธ์ค่ายอาสาพัฒนาชนบทแห่งประเทศไทย (คอกทส.)” 3) แนวนงานเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม โดย “คณะกรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมระหว่าง 16 สถาบัน (สคท.)” เพื่อทำงานรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม และ 4) แนวนงานภายในโดย “เครือข่ายสถานศึกษา” (ภาคิไนย์, 2554, น.214-230) แม้ว่างานศึกษาขบวนการในช่วงเวลาดังกล่าวจะอธิบายว่า หากเปรียบเทียบขบวนการนักศึกษาทศวรรษ 2510 ขบวนการศึกษาในยุคปลายทศวรรษ 2520 มีความสำเร็จในการปรับองค์กรขับเคลื่อน โดยมีลักษณะเป็น “ขบวนการนักศึกษาครั้งใหม่” (New Student Movement) คือ ไม่ได้ยึดติดกับแนวคิดการต่อสู้ทางชนชั้นแบบฝ่ายซ้ายที่ผูกติดกับพคท. มีประเด็นในการเคลื่อนไหวใหม่ๆ ที่หลากหลายเช่น สิ่งแวดล้อม และสามารถพัฒนาพันธมิตรที่หลากหลาย เช่น ชุมชนท้องถิ่น (ภาคิไนย์, 2554, น.61, 230; ประจักษ์, 2543, 23) แต่อย่างไรก็ดี ในการเคลื่อนไหวทั้งในประเด็นด้านการเมืองเพื่อตรวจสอบรัฐบาลเปรมและในการเรียกร้องให้มีนายกที่มาจากการเลือกตั้ง พวกเขาไม่ได้เป็นพลังหลักทางการเมือง แต่บทบาทของนักการเมืองรุ่นใหม่ในสภาฯ และสื่อมวลชนที่ขยายตัวมากขึ้นยังมีส่วนสำคัญเช่นกันในการกดดันรัฐบาลด้วย นอกจากนั้นในเชิงปริมาณ นักศึกษารุ่นใหม่ที่เคลื่อนไหวทางการเมือง

เมืองก็มีจำนวนน้อยลงมาก และไม่สามารถผลักดันให้กิจกรรมทางการเมือง (political activism) ให้กลายเป็นกิจกรรมกระแสหลักได้ดังเช่นที่เกิดขึ้นในยุคทศวรรษ 2510

การมีบทบาทของนักศึกษาในช่วงพฤษภาคม 2535 เป็นครั้งสุดท้ายก่อน 2550 ที่พวกเขาจะมีบทบาททางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระดับชาติ และเป็นผู้นำการต่อสู้เคลื่อนไหวเพื่อการเปลี่ยนแปลง (จารุวัฒน์, 2549, น.224-225) ช่วงปี 2533 และ 2534 ขบวนการนักศึกษาเริ่มมีบทบาทมากขึ้น สนทน. รณรงค์ต่อต้านการทุจริตในรัฐบาลชาติชาย เช่น การจัดมหรหรรmgrงบ้านกินเมือง เป็นต้น ผลจากการเคลื่อนไหวได้สร้างเงื่อนไขหนึ่งที่น่าทึ่งทางและสร้างความชอบธรรมในตอนแรกให้กับการรัฐประหารปี 2534 ภายใต้การนำของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) หลังจากนั้นเมื่อปรากฏสัญญาณว่ากองทัพพยายามคงอำนาจในการเมืองระบอบรัฐสภาต่อไป (นพพล, 2550) สนทน. เป็นหนึ่งในกลุ่มแรก ๆ ที่ลุกขึ้นมาต่อต้านรัฐธรรมนูญใหม่ปี 2534 ที่ไม่เป็นประชาธิปไตย เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับนั้นอนุญาตให้มีสืบทอดอำนาจของรสช. ในช่วงแรก มีการเคลื่อนไหวร่วมกันของเครือข่าย 24 มหาวิทยาลัยในฐานะสมาชิกของสนทน. แต่อย่างไรก็ดี การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษายังค่อนข้าง “อ่อนแอ” และ “จำนวนน้อย” เมื่อเปรียบเทียบกับ การเคลื่อนไหวในเหตุการณ์ช่วงเดือนตุลาคม 2516 พวกเขาร่วมมือกับคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) สหภาพแรงงาน กลุ่มสลัม กลุ่มทนายความ อดีตนักศึกษานักกิจกรรม และเอ็นจีโออื่น ๆ เช่น ครป. (Offenhardt, 2006, pp.57-58) เพื่อเริ่มจัดการชุมนุมประท้วงเรียกร้องให้นายกสุจินดา รัฐบาลทหารลาออก แต่อย่างไรก็ตามท้ายที่สุดการนำของขบวนการกลับถูกยึดกุมโดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง ซึ่งไม่ใช่สนทน. (นพพล, 2550; Callahan, 1998, p.60, 113-114, 116, 118-119; Offenhardt, 2006, pp.57-58) ถึงแม้ว่าสถิติผู้ที่ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตส่วนใหญ่จะเป็น

นักศึกษาและกรรมกร แต่ชัยชนะของขบวนการพฤษภาฯ กลับเป็นที่รับรู้ว่ามีันเกิดจากการเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยของชนชั้นกลางหรือที่รู้จักในนาม “มือบมือถือ” (ประจักษ์, 2543, น.17; สังคีต & ผาสุก, 2536, 11-12)

ในระยะต่อมา เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับประเด็นปัญหาเฉพาะ และนักศึกษาก็เป็นพลังส่วนน้อยของการเปลี่ยนแปลง (จารุวัฒน์, 2549, น.224-225) ในช่วงกระแสสูงของขบวนการประชาชนในทศวรรษ 2540 กลุ่มนักศึกษานักกิจกรรมยังคงพยายามเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่บทบาทของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน จากแกนนำหลักในอดีต กลายเป็นหนึ่งในพลังสนับสนุนการเคลื่อนไหวคู่ไปกับเอ็นจีโอและชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ (Rungrawee, 2004) ตั้งแต่ปี 2536 สนนท. ร่วมงานกับเอ็นจีโอกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการปฏิรูปที่ดิน (2536-7) การรณรงค์ต่อต้านการละเมิดสิทธิมนุษยชน (2539) เชื้อนปากมูล (2537-8) ท่อก๊าซไทย-พม่าที่กาญจนบุรี (2541) ท่อก๊าซไทย-มาเลเซียที่สงขลา (3543-46) โครงการโรงไฟฟ้าบ่อนอกและหินกรูดที่ประจวบคีรีขันธ์ (2545) และสนับสนุนการยึดครองที่ดินที่ลำพูน (2545) และร่างกฎหมายป่าชุมชน (2545) เป็นต้น การรณรงค์ “คนจนไม่ใช่คนอื่น” ของสนนท. เป็นหนึ่งในพลังช่วยหนุนเสริมการเติบโตของสมัชชาคนจน แต่อย่างไรก็ดี ในการสรุปบทเรียนของพวกเขาเอง การทำงานของพวกเขาจะมีลักษณะหนุนเสริมสนับสนุนประเด็นต่าง ๆ ที่ผลักดันโดยเอ็นจีโอและขบวนการชาวบ้านโดยอาศัยสื่อและจัดกลุ่มศึกษาในหมู่นักศึกษา พวกเขาถูกวิจารณ์ว่าพึ่งพาการชี้้นำจากเอ็นจีโอ (นพพล, 2550)

นอกเหนือจากการเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาเฉพาะร่วมกับเอ็นจีโอและองค์กรชาวบ้าน หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬกลุ่มนักศึกษานักกิจกรรมโดยเฉพาะ สนนท. เน้นการเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐธรรมนูญและการปฏิรูปการเมือง ในแง่หนึ่ง พวกเขาช่วยสนับสนุนข้อเสนอจากกลุ่มปฏิรูปเสรีนิยมต่าง ๆ ภายใต้การรณรงค์ที่ชูธงเขียว เช่น วุฒิสมาจากการเลือกตั้ง

การเลือกตั้งแบบเขตเดียวเบอร์เดียว การกระจายอำนาจ เป็นต้น โดยเผยแพร่ประเด็นเหล่านี้ในหมู่นักศึกษา ในอีกด้านหนึ่ง พวกเขาก็รณรงค์ในประเด็นเฉพาะของนักศึกษา เช่น สิทธิในการเลือกตั้งของคนอายุต่ำกว่า 18 ปี เป็นต้น (นพพล, 2550) แต่อย่างไรก็ดีความสำเร็จในการเคลื่อนไหวกดดันทำให้รัฐบาลยอมผ่านร่างรัฐธรรมนูญฉบับล่าสุด ร่างนั้นจึงเป็นที่มาของรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป 2540 การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษายังเป็นการเคลื่อนไหวภายใต้การนำของหลายภาคส่วนโดยเฉพาะชนชั้นนำสายปฏิรูปและเอ็นจีโอ มิใช่การนำโดยตรงของขบวนการนักศึกษา บ่อยครั้งที่สนนท. ถูกตั้งคำถามโดยเครือข่ายนักศึกษาอื่น ๆ ว่าเคลื่อนไหวรณรงค์ปฏิรูปการเมืองภายใต้การนำของ ครป. (นพพล 2550; Offenhartz, 2006, p.127) หลังจากการปฏิรูปการเมืองและการเข้ามาในช่วงแรกของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร (2544-49) กิจกรรมของขบวนการนักศึกษาเกือบทั้งหมดเป็นการเรียกร้องในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับนักศึกษาเองโดยตรง เช่น การต่อต้านระบบรับน้องห้องเชียร์ การเรียกร้องระบบการรับนิสิตเข้ามหาวิทยาลัยที่เป็นธรรมมากขึ้น การต่อต้านมหาวิทยาลัยออกนอกระบบ (Offenhartz, 2006, pp.101-113)

ท่ามกลางการเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านทักษิณ ภายใต้การนำของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) กลุ่มนักศึกษานักกิจกรรมเข้าร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวดังกล่าวอย่างคึกคัก หากพิจารณาทั้งในเชิงปริมาณและความเข้มข้น จะสามารถประเมินได้ว่ามีปริมาณมากที่สุดและมีความเข้มข้นมากที่สุดนับตั้งแต่เหตุการณ์พฤษภาคม 2535 แต่อย่างไรก็ดี การที่นิสิตนักศึกษายังคงทำหน้าที่เป็นเพียงพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ของขบวนการฯ ทำให้การเข้าร่วมของนักศึกษายังขาดความเข้มแข็ง แต่ละกลุ่มยังขาดการประสานการเคลื่อนไหวร่วมกัน รวมทั้งแต่ละกลุ่มพยายามเข้าร่วมในฐานะกลุ่มอิสระ บ่อยครั้งที่จะมีปฏิบัติการร่วมกัน มีทั้งกลุ่มที่เข้าร่วมโดยตรงกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) และ

เคลื่อนไหวไม่เข้าร่วมกัน พนม. (จารุวัฒน์, 2549, น.243-47; Offenhartz, 2006, pp.126-127, 162, 177, 182) โดยกลุ่มที่ร่วมกับพนม. ประกอบไปด้วย 3 กลุ่มหลัก ๆ 1) สนนท. 2) กลุ่มที่เคลื่อนไหวภายใต้ร่มของ ศูนย์ประสานงานนักเรียนนิสิตนักศึกษาที่นำโดยกลุ่มแรงคิด 3) องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยมีพรรคसानแสงทองเป็นแกนนำ โดยทั้ง 3 กลุ่มเคลื่อนไหวอย่างค่อนข้างเป็นเอกเทศจากกัน (จารุวัฒน์, 2549, น.243-245) และทั้ง 3 กลุ่มก็มิได้เคลื่อนไหวเป็นเนื้อเดียวกัน บางครั้งมิได้ไว้วางใจกัน ทั้งนี้กลุ่มย่อยต่าง ๆ ที่กระจายตัวอยู่ทั่วประเทศจะจัดชุมนุมในท้องถิ่นตนเองและจะจัดชุมนุมปะทะประเด็นที่ตนเองเรียกร้อง ในขณะที่ สนนท. พยายามทำตัวเป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวแต่ก็ขาดฐานมวลชน *กลุ่มแรงคิด* ลูกอดีตนักศึกษายุค 2510 *กลุ่มนักศึกษานิร್ದำเพื่อประชาชน* ก็มีฐานมวลชนเป็นของตนเอง และมีการตั้งคำถามต่อ สนนท.ว่าเป็นเพียงองค์กรลูกของ ครป. มากกว่าเป็นองค์กรนักศึกษาที่มีความเป็นตัวของตัวเอง (Offenhartz, 2006, p.132) ในขณะที่ *พรรคसानแสงทอง* ของมหาวิทยาลัยรามคำแหงที่มีฐานมวลชนจำนวนมาก ก็ถูกมองในฐานะเครือข่ายการระดมเยาวชนภาคใต้ของพรรคประชาธิปไตย (จารุวัฒน์, 2549, น.243-244; Offenhartz, 2006, pp.150-154, 159-160) ส่วนกลุ่มที่ไม่เข้าร่วมกับ พนม. ไม่ว่าจะเป็น ศูนย์ประสานงานกลางนิสิตนักศึกษา กลุ่มล้อการเมือง หรือ กลุ่มนักศึกษาผู้หวังใยประเทศไทย ต่างก็เคลื่อนไหวเป็นอิสระจากกัน ภายใต้จุดยืนกว้าง ๆ ที่ไม่ไว้วางใจ สนธิ ลิ้มทองกุล แกนนำพนม.ที่มีเบื้องหลังเป็นกลุ่มทุนที่เสียประโยชน์จากรัฐบาลทักษิณ ข้อเสนอ นายกฯ พระราชทานและยุทธศาสตร์ในการชุมนุมประท้วงของพนม. หลายกลุ่มเห็นว่าควรเคลื่อนไหวผ่านการตรวจสอบทักษิณผ่านกลไกทางกฎหมายและเคารพประชาธิปไตย (จารุวัฒน์, 2549, น.245-247; Offenhartz, 2006, pp.132, 147-150)

องค์กรนักศึกษาหลักอย่างสนนท. เข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อต้านทักษิณตั้งแต่แรก โดยในปี 2545 สนนท. เริ่มเคลื่อนไหวร่วมกับเอ็นจีโออื่น ๆ ในการตรวจสอบรัฐบาลทักษิณ (Offenhartz, 2006, pp.127-140) อย่างไรก็ตามพวกเขาก็เป็นเพียงหนึ่งในพันธมิตรระดับรอง ถึงแม้จะมีความพยายามที่จะกระทำกรอย่างเป็นอิสระและแสดงบทบาทวิพากษ์วิจารณ์ยุทธศาสตร์ของพธม. แต่ท้ายที่สุด สนนท. ก็ถูกแปลกแยกและถูกเบียดขับออกจากพธม. นอกจากนี้ยังนำมาซึ่งความขัดแย้งและความอ่อนแอของขบวนการนักศึกษา

ในช่วงต้น ขบวนการศึกษากลุ่มต่าง ๆ พยายามเคลื่อนไหวเป็นอิสระจากสนธิ แกนนำพธม. ทั้งด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกันในด้านยุทธศาสตร์ เช่น กลุ่มผู้เคลื่อนไหวควรถวายต่อต้านผ่านกระบวนการยุติธรรมมากกว่าการเคลื่อนไหวกดดันบนท้องถนน แต่สนธิเคลื่อนไหวผ่านแนวทางเคลื่อนไหวแบบเน้นประเด็นที่หลากหลายเพื่อครอบคลุมมวลชนหลากหลายกลุ่ม (inclusive strategy) ที่พยายามประสานการสนับสนุนจากทุกฝ่ายเพื่อขยายฐานมวลชนให้กับพธม. (กนกรัตน์, 2560, น.9-10, 24, 44) เขาพยายามประกาศตนว่าจะสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางกฎหมายของนักศึกษาด้วย นอกจากนี้อดีตแกนนำ สนนท. เช่น สุริยะใส อดีตเลขาสนนท. ในปี 2538 ก็ทำหน้าที่เป็นโฆษกให้กับพธม. ด้วย ท้ายที่สุดในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2549 กลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็เข้าร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณภายใต้การนำของ พธม. และสนธิ โดยเฉพาะหลังการยุบสภา สนนท. เข้าร่วมสนับสนุนพธม. อย่างเต็มตัว (Offenhartz, 2006, pp.155-160, 132, 134-135)

ในระยะต่อมาเมื่อคณะกรรมการสนนท. ไม่เห็นด้วยกับพันธมิตรฯ ในการเรียกร้องนายกรัฐมนตรีนเรนทรราชชานโดยอ้างมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญ 2540 ตลอดจนการใช้กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเป็นเครื่องมือในการต่อต้านทักษิณ สนนท. บางส่วนตลอดจนเลขาธิการสนนท. ก็ยังคง

อยู่กับพันธมิตรฯ ต่อไป ถึงแม้ว่าพวกเขาจะพยายามทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้านภายในพันธมิตรฯ โดยเฉพาะต่อเป้าหมายและแนวทางนิยมเจ้าและอนุรักษ์นิยม แต่ก็ล้มเหลว ในที่สุดพวกเขาก็แปลกแยกจากพันธมิตรฯ และ การวิจารณ์ของพวกเขาที่มีต่อปีกอนุรักษ์นิยมในพันธมิตรฯ ก็ถูกทำให้เงียบไปโดยผู้นำพันธมิตรฯ (จารุวัฒน์, 2549, น.244; นพพล, 2550; Offenhardt 2006, PP.161-162) การตัดสินใจในการยังคงอยู่กับพธม.หลังความขัดแย้งดังกล่าวก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มมากขึ้นในหมู่นักศึกษาและทำให้พวกเขา ยิ่งอ่อนแอลง สมาชิกและแนวร่วมหลายคนของสนนท. ได้ลาออกและยัง วิจารณ์แกนนำว่ายังคงสนับสนุนพันธมิตรฯ ต่อไปเพียงเพื่อความอยู่รอดและ ผลประโยชน์ส่วนตัว นอกจากนี้องค์กรนักศึกษามหาวิทยาลัยหลายแห่งก็เริ่ม ลาออกจากการเป็นสมาชิกสนนท. เมื่อปราศจากฐานที่เป็นองค์กรและสภานักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ สนนท. ก็กลายเป็นเพียงผู้ประสานงานกลุ่มและ ชมรมนักศึกษาอิสระไม่ก็กลุ่มที่ยังสนใจการเมือง สนนท. มีบทบาทน้อยลงไป มากหลังจากเลขานุการประกาศลาออก ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามในการ ทบทวนปัญหาและปรับปรุงโครงสร้างองค์กรใหม่ให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น หรือมีความพยายามในการยกเลิกตำแหน่งเลขานุการเพราะเป็นการนำเดี๋ยวนั้นมาทำงานแบบคณะกรรมการตัดสินใจอย่างร่วมกันเพื่อเรียกศรัทธาจาก นักศึกษา คณะกรรมการชุดใหม่จะพยายามฟื้นฟูบทบาทสนนท. ขึ้นมาด้วยการ ต่อต้านการรัฐประหารในปี 2549 โดยออกแถลงการณ์ร่วมกับสหภาพแรงงาน แต่ก็อยู่ในจุดที่เสื่อมถอยลงไปมากแล้ว (จารุวัฒน์, 2549, น.236; นพพล, 2550; Offenhardt, 2006, pp.171-176)

ในช่วงหลังรัฐประหารในปี 2549 ความขัดแย้งทางการเมือง ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น มีการขยายตัวของขบวนการต่อต้าน รัฐประหาร รวมทั้งการเติบโตของมวลชนคนเสื้อแดงที่สนับสนุนรัฐบาล และนโยบายของรัฐบาลทักษิณ ในขณะที่เดียวกัน ขบวนการต่อต้านทักษิณ

ก็ยังคงเคลื่อนไหวตอบโต้การเคลื่อนไหวต่าง ๆ ท่ามกลางความขัดแย้งเหล่านี้ ขบวนการนักศึกษาก็เผชิญกับความขัดแย้งและแตกแยกเช่นเดียวกัน หลังรัฐประหาร 2549 กลุ่มแกนนำนักศึกษาเริ่มบางส่วนหันสนับสนุนขบวนการต่อต้านรัฐประหาร กลุ่มแรก ๆ ที่เข้าร่วมกลุ่มต่อต้านรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 มีกลุ่ม Question Mark อดีตเลขาธิการสห. อุเชน กลุ่มกระจกเงา กลุ่มโดมแดง จัดการประชุมครั้งที่ ธรรมศาสตร์ สยามเซ็นเตอร์ มีการจัดตั้งเครือข่าย 19 กันยา แต่อย่างไรก็ดีในช่วงดังกล่าวขบวนการนักศึกษาก็ไม่ได้เป็นพลังหลักทั้งหมด มีเครือข่ายเอ็นจีโออื่น ๆ ที่เป็นพลังที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นสมัชชาคนจนหรือคณะกรรมการสมานฉันท์แรงงานไทย (Offenhartz, 2006, pp.186-196) นอกจากนั้น หลายกลุ่มยังเข้าร่วมการประชุมของคนเสื้อแดงเรียกร็องประชาธิปไตยและต่อต้านการใช้ความรุนแรงของรัฐบาลยุคนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ในช่วงปี 2553 สนนท. เริ่มเคลื่อนไหววิพากษ์วิจารณ์ความชอบธรรมการใช้พระราชกำหนดสถานการณ์ฉุกเฉินของรัฐบาลในการปราบปรามการชุมนุมประท้วงของคนเสื้อแดง (ประชาไท, 2553ข) เครือข่ายกลุ่มนักศึกษาจากหลายพื้นที่ เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มรวมตัววิพากษ์วิจารณ์และพยายามยับยั้งการรัฐประหารมีการจัดประชุมและชุมนุมหลายครั้งเพื่อวิพากษ์วิจารณ์การพยายามก่อรัฐประหาร (ประชาไท 2553ก) นอกจากนี้พวกเขาเคลื่อนไหวต่อต้านการใช้ความรุนแรงของรัฐต่อประชาชนในเหตุการณ์พฤษภาคม 2553 เลขาธิการสนนท. และนักศึกษาอีกสองคนถูกศูนย์อำนวยการแก้ไขสถานการณ์ฉุกเฉินเรียกไปพบเนื่องจากวิจารณ์การใช้ความรุนแรงของรัฐบาลต่อคนเสื้อแดง (ประชาไท, 2553ค) นักศึกษายังเป็นแนวร่วมกับนักเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยอื่น ๆ ด้วย

ในขณะเดียวกัน มวลชนนักศึกษาบางกลุ่ม เช่น นักศึกษานักกิจกรรมในมหาวิทยาลัยรามคำแหงยังคงสนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการต่อต้านทักษิณกลุ่มใหม่ ในขณะที่ พธม. เผชิญปัญหาความขัดแย้งภายใน

และเริ่มลดบทบาทในฐานะแกนนำลง เช่น การเข้าร่วมกับกลุ่มเครือข่าย นักศึกษาประชาชนปฏิรูปประเทศไทย (คปท.) นอกจากนั้น ในการกลับมา ของขบวนการต่อต้านทักษิณครั้งใหม่เมื่อปลายปี 2556 โดยแกนนำกลุ่ม ใหม่ในชื่อ คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทย ให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) ซึ่งนำโดยอดีตนักการเมืองจากพรรคประชาธิปัตย์และพลังอนุรักษ์ นิยม กปปส. ประสบความสำเร็จในการระดมคนรุ่นใหม่ทีมาก่อนหน้านี้ไม่เคย สนใจการเมืองเข้าร่วมสนับสนุนขบวนการการผ่านรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ คนรุ่นใหม่เข้าถึงได้ง่าย และทำให้การเมืองไม่เป็นเรื่องการเมือง เช่น การจัด “ถนนศิลปะ (Art Lane)” “เทศกาลอาหาร” ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีการจัดเวที กระจายตัวทั่วกรุงเทพตามแนวรถไฟฟ้าที่สะดวกสำหรับการเข้าร่วมของคน รุ่นใหม่ (กนกรัตน์, 2560, น.76-78) ถึงจุดนี้ ขบวนการนักศึกษาที่แตกแยกกลุ่ม สนับสนุนประชาธิปไตยจึงเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ มวลชนส่วนใหญ่ที่สนับสนุน ขบวนการต่อต้านทักษิณนั้นถูกครอบด้วยกลุ่มพลังอนุรักษ์นิยม

การกลับมาของขบวนการนักศึกษาและเผด็จการในทศวรรษ 2550

การฟื้นฟูบทบาทของขบวนการนักศึกษาในการสนับสนุนประชาธิปไตย และการต่อต้านเผด็จการเกิดขึ้นอีกครั้งหลังการรัฐประหารในปี 2557 และ หลังระบอบเผด็จการที่มีตามมาโดยมีการเคลื่อนไหวของนักศึกษา 3 กลุ่ม ใหญ่ที่สำคัญ ได้แก่ 1) กลุ่มนักศึกษาในกรุงเทพฯ ที่เคลื่อนไหวเน้นการต่อต้าน รัฐบาลทหารและเรียกร้องให้มีการเลือกตั้ง เช่น กลุ่มธรรมศาสตร์เสรีประชาธิปไตย (League of Liberal Thammasat for Democracy: LLTD) กลุ่มขบวนการ ประชาธิปไตยใหม่ (New Democratic Movement: NDM) กลุ่มฟื้นฟู ประชาธิปไตย กลุ่มนักศึกษาศึกษาพิทักษ์ประชาธิปไตย และภาควิชาการศึกษานักศึกษาเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยรามคำแหง กลุ่มเสรีเกษตรศาสตร์ ฯลฯ

2) กลุ่มนักศึกษาต่างจังหวัดที่ทำงานร่วมกับองค์กรชาวบ้านรณรงค์เรียกร้องประเด็นปัญหาเฉพาะพื้นที่ เช่น กลุ่มเผยแพร่กฎหมายสิทธิมนุษยชนเพื่อสังคม (ดาวดิน) กลุ่มลูกชาวบ้าน มหาวิทยาลัยบูรพา ขบวนการประชาธิปไตยใหม่ อีสาน พลเมืองคนรุ่นใหม่ 3) กลุ่มนักเรียนมัธยม เช่น กลุ่มสมาพันธ์นักเรียนไทยเพื่อการปฏิวัติการศึกษาไทยและกลุ่มการศึกษาเพื่อความ เป็นไทย ในช่วงต้นกลุ่มนักเรียนมัธยมเหล่านี้เคลื่อนไหวในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการถึงข้อระเบียบต่างๆ เช่น ทวงผลนักเรียน เป็นต้น ต่อมาได้ขยายการเคลื่อนไหวในประเด็นทางการเมืองต่างๆ เช่น ต่อต้านบังคับเกณฑ์ทหาร เรียกร้องสิทธิการประกันตัวให้แก่ ไร่ กลุ่มดาวดิน (ผู้ต้องหาคดี มาตรา 112) โดยทั้ง 3 กลุ่มทำงานอย่างเป็นอิสระจากกันและร่วมกันบ้างในบางครั้ง โดดเน้นกิจกรรมสำคัญ 4 เรื่องหลักๆ ได้แก่

กิจกรรมแรกคือกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ต่อต้านเผด็จการเพื่อหลีกเลี่ยงกฎหมายห้ามการชุมนุมของรัฐบาลทหาร การเคลื่อนไหวของนักศึกษาหลังรัฐประหารเน้นการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ที่ไม่ใช่การเมือง เพื่อให้ใครก็ตามนั้นสามารถทำเพื่อแสดงออกถึงการต่อต้านรัฐบาลทหาร โดยการเคลื่อนไหวในลักษณะนี้เน้นการรณรงค์ผ่านทาง Facebook และเน้นเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ นั่นคือการเน้นให้กิจกรรมลักษณะนี้เป็นข่าวมากกว่าจะเป็นการระดมมวลชน ยกตัวอย่างเช่น กลุ่ม LLTD เชิญชวนผู้คนร่วมกันกินแซนวิชจนรัฐบาลมองว่าเป็นสัญลักษณ์ต่อต้านทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษา แซนวิชจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ในต่อต้านรัฐบาลทหาร หรือกลุ่มศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยร่วมกับกลุ่ม LLTD จัดกิจกรรม “ปิกนิก อ่านกวี ดูหนังรัฐประหาร” เพื่อให้คนทั่วๆ ไปสามารถแสดงออกถึงการต่อต้านรัฐบาลทหารได้ ต่างๆ ในที่สาธารณะเช่น อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย และหน้าห้างสรรพสินค้าต่างๆ นอกจากนั้นยังมีกิจกรรม “ศุกร์ 22 มาฉลองกันมัย” ที่เป็นกิจกรรมครบรอบรัฐประหาร ฯลฯ กิจกรรมต่างๆ มักจบลงด้วย

การที่เจ้าหน้าที่รัฐเข้าจับกุมนักศึกษา นักกิจกรรมและตั้งข้อหาละเมิดกฎหมาย การชุมนุม

กิจกรรมอีกประเภทหนึ่งเป็นกิจกรรมต่อต้านร่างรัฐธรรมนูญภายใต้รัฐบาลเผด็จการ เมื่อเดือนสิงหาคม 2559 นักศึกษาหลากหลายกลุ่มได้ร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อรณรงค์ไม่รับร่างรัฐธรรมนูญในการลงประชามติ เช่น การจัดเสวนาเรื่อง “ร่างรัฐธรรมนูญและการประชามติ” โดย ภาคีนักกิจกรรม นักศึกษาเพื่อสังคม มหาวิทยาลัยรามคำแหง หรือการรณรงค์แจกใบปลิว โดย กลุ่มเสรีเกษตรศาสตร์ ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมตรวจสอบคอร์ปชั่นรัฐบาลทหาร โดยเฉพาะในกรณีการก่อสร้างอุทยานราชภักดิ์ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มีการจัดกิจกรรม “กิจกรรม ส่องไฟ หาทุจริตอุทยานราชภักดิ์” และ “นั่งรถไฟไปอุทยานราชภักดิ์ ส่องแสงหากลโกง” ในช่วงเดือนธันวาคม 2558 โดย กลุ่มประชาธิปไตยศึกษา แต่ระหว่างทางเจ้าหน้าที่ได้หยุดขบวนรถไฟที่สถานีบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และควบคุมตัวนักศึกษาผู้ร่วมกิจกรรม จำนวนกว่า 30 คน ก่อนที่ทั้งหมดจะได้รับการปล่อยตัวในช่วงค่ำของวันเดียวกัน

และกิจกรรมประเภทสุดท้ายเป็นกิจกรรมเรียกร้องให้มีการเลือกตั้ง ในช่วงปี 2561 ท่ามกลางกระแสเรียกร้องให้รัฐบาลจัดการเลือกตั้งที่รัฐบาลเคยให้คำสัญญาเอาไว้ในแผนการทำงาน กลุ่มนักศึกษาได้เป็นหัวหอกสำคัญในการจัดกิจกรรมชุมนุมทางการเมืองทำทนายกฎหมายห้ามการชุมนุมของรัฐบาลทหาร ตั้งแต่ต้นปี กลุ่มฟื้นฟูประชาธิปไตยซึ่งได้นัดชุมนุมเคลื่อนไหวกว้างขวางเรียกร้องการเลือกตั้งที่หน้าหอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานครในวันที่ 27 มกราคม 2561 สามารถระดมมวลชนได้มากกว่า 100 คน แม้ว่าผู้เข้าร่วมชุมนุมกว่า 39 คนจะถูกดำเนินคดี แต่กลุ่มนักศึกษายังคงเดินหน้าจัดกิจกรรมเรียกร้องการเลือกตั้งต่อไป โดยในวันที่ 10 กุมภาพันธ์

2561 แกนนำนักศึกษาทั้งที่ถูกแจ้งข้อกล่าวหาแล้วยังคงยืนยันจัดการชุมนุม ‘คนอยากเลือกตั้ง’ ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2561 โดยในครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมชุมนุมกว่า 1,000 คน นอกจากนั้นยังมีการวางแผนจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จนสื่อกระแสหลักหลายแขนงที่ก่อนหน้านี้ไม่กล้าตั้งคำถามกับรัฐบาลเริ่มมีท่าทางสนับสนุนกิจกรรมของนักศึกษา เช่น การพาดหัวตั้งคำถามว่า “แค่เลือกตั้งหรือพลังนักศึกษาริเทิร์น?”

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของนักศึกษาหลังรัฐประหารมิได้ประสบความสำเร็จในการระดมมวลชนมหาศาลและไม่ได้เคลื่อนไหวอย่างเป็นเอกภาพ แต่กลับเต็มไปด้วยความคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกันทั้งในแนวคิดและยุทธศาสตร์ ซึ่งก็มีลักษณะสอดคล้องกับขบวนการนักศึกษารุ่นใหม่ทั่วโลก เช่น ขบวนการคนรุ่นใหม่ใน “Arab Spring” ที่มีลักษณะการจัดองค์กรที่ชั่วคราว (temporary organization) และ โครงสร้างแกนนำเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (fluctuate leadership) (Luescher-Mamashela, 2015, p.43) แต่สิ่งที่พวกเขาประสบความสำเร็จคือการท้าทายระบอบเผด็จการอย่างที่พลังกลุ่มอื่นๆ ยังไม่สามารถทำได้ การเคลื่อนไหวด้วยจำนวนนักศึกษาไม่มากแต่พวกเขาสามารถสร้างความรู้สึกคุกคามให้กับรัฐบาลทหารได้ครั้งแล้วครั้งเล่าถึงแม้ว่าจะมีนักศึกษาหลายคนถูกจับกุม ดำเนินคดี ทั้งในคดีหลายกรณี แต่รัฐบาลทหารก็มักเลือกใช้มาตรการรุนแรงกับกลุ่มนักศึกษานักกิจกรรมเฉกเช่นกับกลุ่มเคลื่อนไหวอื่นๆ เช่น รัฐบาลยังยอมให้นักศึกษาจัดกิจกรรมได้หากจัดในห้องสัมมนา การตัดสินใจตั้งข้อหาแล้วปล่อยตัวนักศึกษาหลังการจับกุมหลายครั้ง ฯลฯ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว การทำความเข้าใจในการกลับมาของขบวนการนักศึกษาจึงไม่สามารถอธิบายได้ด้วยขบวนการนักศึกษาเองเท่านั้น เนื่องจากการกลับมาไม่มีบทบาทในครั้งนี้นักศึกษามีได้ประสบความสำเร็จในการสร้างขบวนการนักศึกษาที่เข้มแข็ง หรือสามารถระดมมวลชนจำนวน

มหาศาลได้ตั้งชนที่เกิเกิดขึ้นในทศวรรษ 2510 ดังนั้นบทความนี้จึงขอเสนอให้พิจารณาถึงเงื่อนไขด้าน “ระบบการเมือง” และ คุณสมบัติพิเศษของนักศึกษา นักกิจกรรม ในการอธิบายว่าเหตุใดนักศึกษาที่ก่อนหน้านี้เคยเป็นรองพลังทางการเมืองอื่น ๆ จึงได้กลับมามีบทบาทและมีพลังอีกครั้งได้แก่ *ประการแรก* การรัฐประหารได้พาการเมืองไทยกลับไปสู่เงื่อนไขระบบการเมืองแบบเผด็จการอำนาจนิยมแบบที่ Altbach (1984 และ 1991) ใช้อธิบายปัจจัยที่มีผลต่อการเติบโตของพลังขบวนการนักศึกษาในประเทศโลกที่สาม หลังการรัฐประหารในปี 2557 ฝ่ายคัดค้านทางการเมืองอื่น ๆ ทั้งหมดล้วนถูกปราบปรามภายใต้อำนาจเผด็จการทหาร การมีส่วนร่วมและแสดงออกทางการเมืองในทุกมิติและทุกระดับถูกปิดกั้นทันทีหลังจากการรัฐประหาร ผู้นำเกือบทั้งหมดของขบวนการเสื้อแดงถูกจับกุมและแกนนำในระดับรากหญ้าก็ถูกเรียกไปปรับทัศนคติอยู่เป็นประจำ การเลือกตั้งและกิจกรรมทางการเมืองของพรรคการเมืองและนักการเมืองถูกยกเลิก การลุกขึ้นตั้งคำถามกับการทำงานของรัฐบาลของเอ็นจีโอ นักวิชาการและองค์กรชาวบ้านกลุ่มต่างถูกกดทับสื่อมวลชนถูกเซ็นเซอร์และต้องเซ็นเซอร์ตนเองเพื่อความอยู่รอด ผลที่ตามมาคือ พลังทางการเมืองต่าง ๆ ที่ก่อนหน้านี้เคยมีบทบาททางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยมีบทบาทน้อยลงหรือหายไปจากพื้นที่ทางการเมืองไทย นักศึกษามหาวิทยาลัยเป็นหนึ่งในผู้เล่นทางการเมืองเพียงไม่กี่รายที่ออกมาต่อต้านรัฐบาลทหารอย่างเปิดเผย

ประการที่สอง คุณลักษณะพิเศษของ “นักศึกษา-นักกิจกรรม” มีผลช่วยเสริมให้ขบวนการนักศึกษายังสามารถมีบทบาททางการเมืองอยู่ในขณะที่พลังอื่น ๆ ถูกกดทับภายใต้ระบบเผด็จการ ไม่ว่าจะเป็น

1) มรดกความสำเร็จของนักศึกษาในการเปลี่ยนแปลงการเมือง: ความสำเร็จของนักศึกษายุค 2510 ช่วยทำให้คนรุ่นใหม่ภายใต้ระบอบเผด็จการเชื่อมั่นในพลังของตนเองว่าการเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้การนำของคนรุ่นใหม่

2) การสนับสนุนจากนักวิชาการสายก้าวหน้าในมหาวิทยาลัย :
ในขณะที่สถาบันทางสังคมและการเมืองถูกรอบด้วยแนวทางและพลังฝ่าย
อนุรักษนิยม มหาวิทยาลัยเป็นพื้นที่เดียวที่ให้อิสระกับนักวิชาการก้าวหน้า
ที่ส่งเสริมแนวคิดประชาธิปไตยและต่อต้านเผด็จการ การเคลื่อนไหวของ
ขบวนการนักศึกษาหลังการรัฐประหารได้รับอิทธิพลทางความคิดและได้รับ
การหนุนเสริมโดยนักวิชาการ

3) โครงสร้างและการกระจายตัวของมหาวิทยาลัยตามภูมิภาค
ต่าง ๆ ช่วยให้การเคลื่อนไหว เป็นไปอย่างอิสระและกระจายตัวทั่วประเทศ

หรือ 4) อิสรภาพพิเศษของสถาบันมหาวิทยาลัย สถานภาพที่
เป็นอภิสิทธิ์ของมหาวิทยาลัย นั่นคือมีอภิสิทธิ์ทั้งในทางการเมืองและทาง
สังคมมากกว่าสถาบันอื่น ๆ ทำให้ในช่วงต้นรัฐบาลทหารยังสงวนท่าทีในการ
ใช้ความรุนแรงโดยตรงกับกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยนักศึกษา
และนักวิชาการในมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ

สรุป

ถึงแม้ว่านักศึกษาจะมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะพลังการ
เปลี่ยนแปลงในหลายช่วงของพัฒนาการและการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง
ไทย แต่ก็ไม่มีช่วงเวลาใดที่จะสามารถเทียบได้กับบทบาทของขบวนการ
นักศึกษาในช่วงทศวรรษ 2510 ทั้งในแง่ของขนาด การยึดมั่นทางอุดมการณ์
อัตลักษณ์ร่วมหมู่ หรือผลสะท้อน ในการเติบโตขึ้นมาของขบวนการเสรีนิยม
และฝ่ายซ้ายต่าง ๆ แต่ในระยะต่อมาในช่วงระหว่างทศวรรษ 2530-2550
บทบาทของขบวนการนักศึกษาก็ถดถอยลง มีขนาดเล็กลง และแตกแยก
ถึงแม้แก่นนำนักศึกษาจำนวนหนึ่งจะมีส่วนร่วมในการเมืองในระยะต่อมา
ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องประชาธิปไตยในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535
การเติบโตของขบวนการทางสังคมและขบวนการปฏิรูปการเมืองในทศวรรษ
2530 จนมาถึงขบวนการเสื้อเหลืองและเสื้อแดง แต่บทบาทของพวกเขาเป็น

เพียงพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ ภายใต้การนำของพลังทางการเมืองใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นนักการเมือง เ็นใจือ ชนชั้นกลาง องค์กรชาวบ้าน สหภาพแรงงาน ฯลฯ จนหลังการรัฐประหาร 2557 ขบวนการนักศึกษากลับมามีบทบาทนำทางการเมืองในการต่อต้านรัฐบาลทหาร ในขณะที่พลังทางการเมืองที่เคยเติบโตก่อนหน้านี้ถูกกดทับโดยรัฐบาลทหาร

ในการอธิบายพลวัตดังกล่าวของขบวนการนักศึกษา งานชิ้นนี้เลือกใช้กรอบ “ระบบทางการเมือง (political system or framework)” โดยกรอบดังกล่าวช่วยให้เราเข้าใจว่าการเติบโตหรือการลดบทบาทลงของขบวนการศึกษานั้นมิได้มาจากปัจจัยภายในของขบวนการเท่านั้น แต่ในการทำความเข้าใจพัฒนาการของขบวนการนักศึกษา มีความจำเป็นต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและพัฒนาการของพลังทางการเมืองอื่นๆ ประกอบด้วย ในขณะที่ภายใต้ระบอบเผด็จการทหารช่วงก่อนทศวรรษ 2510 การเมืองไทยขาดสถาบันและพลังทางการเมืองที่หลากหลาย การตื่นตัวของชนชั้นกลางรุ่นใหม่อย่างนักศึกษาที่มีต้นทุนทางสังคมเห็นว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมที่ได้ลุกขึ้นท้าทายชนชั้นนำนั้นจึงกลายเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญ ในขณะที่การเมืองที่มีความเป็นประชาธิปไตยและมีเสรีภาพทางการเมืองมากขึ้น ตลอดช่วงทศวรรษ 2530-50 ในสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น ทำให้มีกลุ่มชนชั้นกลางต่างๆ หลากหลายมากขึ้น นักศึกษาไม่ได้เป็นพลังทางการเมืองที่มีอิทธิพลอีกต่อไปแล้ว แต่หลังรัฐประหาร การเมืองได้กลับสู่เงื่อนไขเผด็จการ พลังทางการเมืองอื่นๆ ถูกกดปราบ ด้วยสถานการณ์พิเศษและมรดกทางประวัติศาสตร์ในระยะสั้น นักศึกษายังสามารถเป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญในการต่อต้านเผด็จการและสนับสนุนประชาธิปไตยได้ต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะยาวและในหลายประเทศ พลังของนักศึกษาอาจอ่อนแอลงได้หากรัฐบาลทหารใช้มาตรการขั้นเด็ดขาดในการปราบปราม นักศึกษาในฐานะภัยคุกคามสำคัญของรัฐเผด็จการจริง ๆ ดังเช่นที่เกิดขึ้นในหลายประเทศเช่น พม่า จีน เกาหลีใต้ และ ไต้หวัน

บรรณานุกรม

- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2560). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาการและพลวัตของขบวนการต่อต้านทักษิณ: จากขบวนการเสรีนิยมอันหลากหลาย สู่ขบวนการอนุรักษ์นิยมเข้มข้น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จารุวัฒน์ เกษุวรรณ. (2549). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย. ใน ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ (บก.), *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย* (pp. 219-249). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน.
- ธิกานต์ ศรีนารา. (2548). ความขัดแย้งทางความคิดในขบวนการคอมมิวนิสต์ไทยระหว่าง พ.ศ. 2519-2525. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: ฟาเดียกัน.
- นพพล อาขามาส. (2550, พฤษภาคม 21). รายงาน 15 ปีพฤษภาคม : สนนท.และขบวนการนักศึกษา (ถ้ามี) หากเราจะยังแสวงหากันต่อไป?. *ประชาไท*. 5 ธันวาคม 2557. <https://prachatai.com/journal/2007/05/12775>.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2543). สงครามความทรงจำกับปฏิบัติการทางการเมืองขบวนการนักศึกษาไทยหลัง 6 ตุลา-ปัจจุบัน. *วารสารการเมืองใหม่*, ตุลาคม-ธันวาคม, 17-31.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2548). และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประชาไท. (2553ก, มกราคม 31). สนนท.กร้าว ไม่เอารัฐประหาร นัดชุมนุม 1 ก.พ. หน้า บก.ทบ.. 5 ธันวาคม 2557. <http://www.prachatai.com/journal/2010/01/27543>.
- ประชาไท. (2553ข, เมษายน 8). สนนท. แกล้งค้านพรก. ชุกเฉิน. *ประชาไท*. 5 ธันวาคม 2557. <http://www.prachatai.com/journal/2010/04/28819>.

- ประชาไท. (2553ค, พฤษภาคม 2). ศอฉ.ไม่ให้ทนายร่วมสอบ เลขาฯ สนนท.-นศ..
ประชาไท. 5 ธันวาคม 2557. <http://www.prachatai.com/journal/2010/05/29252>.
- ประชาไท. (2556, กรกฎาคม 14). ประจักษ์ ก้องกีรติ: 40 ปี 14 ตุลา-40 ปี ราชา
 ชาตินิยมประชาธิปไตย. *ประชาไท*. 5 พฤษภาคม 2561. <https://prachatai.com/journal/2013/07/47693>.
- ภาคิไนย์ ชมสินทรัพย์มัน. (2554). *ขบวนการนักศึกษาไทย : วิเคราะห์ความ
 เคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทยในเมืองช่วงระหว่าง 6 ตุลาคม
 พ.ศ.2519 ถึงปี พ.ศ.2531*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขา
 วิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.
- สังคิต พิริยวงสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2536). *ชนชั้นกลางบนกระแส
 ประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- Altbach, Philip G.. (1984). Student politics in the Third World. *Higher
 Education*, 13(6), 635-655.
- Altbach, Philip G.. (1991). Student political activism. In Philip G. Altbach (Ed.),
International higher education: an encyclopedia (pp. 247-260).
 New York/London: Garland.
- Anderson, Benedict. (1977). Withdrawal Symptoms: Social and Cultural
 Aspects of the October 6 Coup.
Bulletin of Concern Asian Scholars. 9(3), 13-30.
- Anderson, Benedict R.O'G, & Mendiones, Ruchira. (1985). *In the Mirror:
 Literature and Politics in Siam in the American Era*. Bangkok:
 Duang Kamol
- Bowie, Katherine. (1997). *Rituals of National Loyalty*. West Sussex: Columbia
 University Press.

- Callahan, William A.. (1998). *Imaging Democracy: Reading "the Events of May" in Thailand*. London: Institute of Southeast Asian Studies.
- Hewison, Kevin. (1996). Emerging social forces in Thailand: new political and economic roles. In Richard Robinson & David SG Goodman (Eds.), *The New Rich in Asia: Mobile phones, McDonalds and Middle Class Revolution* (pp. 137-160). London and New York: Routledge.
- Kanok Wongtrangan. (1981). *Communist Revolutionary Process: A Study of the Communist Party of Thailand*. PhD thesis, the Johns Hopkins University Maryland.
- Kanokrat Lertchoosakul. (2016). *The Rise of the Octobrists in Contemporary Thailand: Power and Conflict among Former Left Wing Student Activists in Thai Politics*. New Haven Conn.: Monograph Series, Yale University Southeast Asia Studies.
- Kasian Tejapira. (2001). *Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927 – 1958*. Kyoto: Kyoto University Press.
- Luescher-Mamashela, Thierry M.. (2015). Theorising student activism in and beyond the 20th century: the contribution of Philip G. Altbach. In Manja Klemencic, Sjur Bergan and Rok Primožic (Eds.), *Student engagement in Europe: society, higher education and student governance (Council of Europe higher education series)* (pp. 31-50). Strasbourg: Council of Europe.
- McAdam, Doug. (1996). Conceptual origins, current problems, future directions. In Doug McAdam, John Doug McAdam and Mayer N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structure and Cultural Framings* (pp. 23-40). New York Cambridge University Press.

- McAdam, Doug, McCarthy, John D. and Zald, Mayer N. (1996). Introduction: Opportunities, mobilizing structures, and framing process – toward a synthetic, comparative perspective on social movements. In Doug McAdam, John Doug McAdam and Mayer N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structure and Cultural Framings* (pp. 1-22). New York Cambridge University Press.
- McCargo, Duncan. (2002). *Politics and the Press in Thailand: Media Machinations*. Bangkok: Garuda Press.
- Morell, David, & Chai-anan Samudavanija. (1981). *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, and Revolution*. Massachusetts: Oelgeschlager, Gunn & Hain, Publishers, Inc.
- Offenhartz, Douglas O'Donnell. (2006). *Student Activism in Thailand from 1973 to 2006*. Master Thesis. Master of Arts Program in Thai Studies, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Pasuk Phongpaichit, & Baker, Chris. (1997). Power in transition: Thailand in the 1990s. In Kevin Hewison (Ed.), *Political Change in Thailand: Democracy and Participation* (pp. 21-41). London: Routledge.
- Prajak Kongkirati. (2012). Thailand: The Cultural Politics of Student Resistance. In Weiss M. & Aspinall E. (Eds.), *Student Activism in Asia: Between Protest and Powerlessness* (pp. 229-258). Minneapolis; London: University of Minnesota Press
- Reynolds, Craig J.. (1987). Jit Pumisak in Thai History. In Craig J. Reynolds (Ed.), *Thai Radical Discourse: the Real Face of Thai Feudalism Today* (pp. 9-42). New York: Southeast Asia Program.
- Rungrawee Chalernsripinyorat. (2004). Politics of Representation. *Critical Asian Studies*, 36(4), 541-566.

- Simpkins, Dulcey. (2003). Radical influence on the Third Sector: Thai NGO Contribution to socially responsive politics. In Giles J. Ungpakorn (Ed.), *Radicalising Thailand: New Political Perspectives*, (pp. 253-288). Bangkok: Institute of Asia Studies, Chulalongkorn University.
- Somsak Jeamteerasakul. (1991). *The Communist Movement in Thailand*. PhD thesis, Department of Politics, Monash University.
- Wright, Teresa. (2001). *The Perils of Protest: State Repression and Student Activism in China and Taiwan*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Weinberg, Ian & Walker, Kenneth N.. (1969). Student Politics and Political Systems: Toward a Typology. *American Journal of Sociology*, 75(1), 77-96.